

Vedlegg til Kulturminneplan

Østre Toten kommune

Innholdsfortegnelse

Ordforklaringer	s.2
Kulturminneforvaltningen: Lover, planer, konvensjoner og strategier Aktører, roller og ansvar i Kulturminneforvaltningen	s.3
Historisk oversikt Forenklet tematisk oversikt over utviklingen etter reformasjonen	s.11
Byggeskikk Bygningsmaterialer og teknikker De andre husa på gården	s.35
Liste over ulike registreringer, publikasjoner og dokumentasjoner fra museum, fylke og kommune Informasjon fra OFK	s.40
Hvor finne lokalhistorisk informasjon?	s.52
Liste over kulturminner i Østre Toten Kilde Wikipedia	s.53
Liste over vernede bygg fra 1923	s.62
Støtteordninger for kulturminnevernet	s.63
Lokale og regionale aktører innen kulturminnevernet	s.67

Ordforklaringer kulturminnevern

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturminner deles inn materielle og immaterielle minne, faste og løse kulturminner.

Faste kulturminner er faste, ikke rørlige spor i naturen etter menneskelig virksomhet. Den største gruppa er bygninger av alle slag, men det omfatter også veier, bruer, forsvarsverk, gruver, graver og bautasteiner, brygger, båtsett, hager o.a

Immaterielle kulturminner er alle former for muntlige og nedskrevne overleveringer. Arkivsaker, folketro, sagn og eventyr, viser og folkemusikk, stedsnavn og tradisjon knyttet til arbeid, fest og lek, kunnskap om medisin og nytteplanter o.a. Film, foto og lydbånd hører også hjemme her.

Løse kulturminner er ikke-jordfaste gjenstander som redskap, møbler og annet huskeråd, klær, leker, pyntesaker, bøker, våpen o.a.

Fornminner er materielle minner fra førhistorisk tid, vikingtida og middelalderen fram til reformasjonen i 1537.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng, som for eksempel bygningsmiljøer i byer eller tettsteder og jord-, skog- og seterlandskap. Begrepet omfatter alle grader av kulturpåvirkning, også landskapsammenhenger det knytter seg hendelser, tro og tradisjon til.

Landskapet rundt oss består både av natur, preget av tidligere tiders utnyttelse for overlevelse, kommunikasjonsårer og boformer. Dette landskapet som er preget av menneskelig virksomhet kaller vi kulturlandskap.

Kulturarv brukes som en samlebetegnelse for materiell og immaterielle kultur. Begrepet kulturarv blir særlig brukt i samarbeidet mellom kulturminneforvaltningen, arkivverket og museumssektoren, sammen med kommunene og lokale lag og foreninger.

Kulturminneforvaltningen

Lovverk, konvensjoner, planer og strategier

<p>Lov av 9.juni 1978 om kulturminner</p> <p><u>Viktige paragrafer</u> § 5 gir rett til å fatte særskilte fredningsvedtak for kulturminne etter 1537. § 6 setter en sikringssone på 5 meter rundt et fredet kulturminne. §8 Gir pålegg om samarbeid med og meldeplikt til rette forvaltningsinstans §9 og § 10 inneholder krav om undersøkelsesplikt i forbindelse med igangsetting av større arbeid. Loven slår fast at den ansvarlige for tiltaket må dekke kostnader til utgravninger, registreringer og utgravninger. Paragrafene får konsekvenser for kommunene i arealplanleggingen. I utarbeiding av kommune- og reguleringsplaner skal kommunene samarbeide med vernestyresmaktene.</p>	<p><u>Formål</u> Kulturminner og kulturminnemiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet</p> <p><u>Forvaltningsansvar</u> Riksantikvaren, de arkeologiske landsdelsmuseene og fylkeskommunene har forvaltningshjemmel etter kulturminneloven. Kommunene kommer først og fremst inn som høringsinstans i fredningssaker</p>
<p>Lov om planlegging og byggesaksbehandling av 27.juni 2008</p> <p><u>Viktig paragraf</u> § 18 sier at dersom kommunen selv ikke innser at det er viktig å sikre kulturminnene sine gjennom planleggingsarbeid, kan fylkeskommunen gå inn og utføre planleggingsoppgavene. Det må gjøres i samarbeid med staten.</p>	<p><u>Formål</u> Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser. Byggesaksbehandling etter loven skal sikre at tiltak blir i samsvar med lov, forskrift og planvedtak. Det enkelte tiltak skal utføres forsvarlig. Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives. Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravet til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder</p>

	<p>hensynet til barn og unges oppvekst -vilkår og estetisk utforming av omgivelsene.</p> <p><u>Forvaltningsansvar</u> Ansvar for planlegging etter loven ligger til kommunestyrene, regionale planmyndigheter og Kongen.</p> <p>Kommunestyret skal vedta en kommunal planstrategi, kommuneplan og reguleringsplan.</p> <p>Kommunen skal ha en samlet kommuneplan som omfatter samfunnsdel med handlingsdel og arealdel. Kommuneplanen skal ivareta både kommunale, regionale og nasjonale mål, interesser og oppgaver. Den skal ta utgangspunkt i den kommunale planstrategien og legge retningslinjer og pålegg fra statlige og regionale myndigheter til grunn. Det kan utarbeides kommunedelplaner for bestemte områder, temaer eller virksomhetsområder.</p> <p>Kommuneplanen skal ha en handlingsdel som angir hvordan planen skal følges opp de fire påfølgende år eller mer, og revideres årlig.</p> <p>Arealplanen i kommuneplanen er juridisk bindende. Den bør derfor være mest mulig konkret. Kommunen bør plote inn viktige arealer for vern. Reguleringsplanen eller fredningsforslaget må utarbeides for de fire årene planen gjelder for.</p>
Jordloven	
<p>Lov om Den norske kirke (kirkeloven) av 7.juni 1996</p> <p>Lov av 11.april 1980 om målbruk i offentlig tjeneste</p> <p>Lov av 9.juni 1989 om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokument (pliktavleveringslova)</p>	
Lov om stadnavn	

<p><u>Internasjonale konvensjoner</u></p> <p>Konvensjonen om vern av kulturminner i tilfelle væpnet konflikt, Unesco 1954 (Haag-konvensjonen)</p> <p>Konvensjonen for vern av verdens kultur- og naturarv, Unesco 1972 (Verdensarvkonvensjonen)</p> <p>Konvensjonen om vern av Europas faste kulturminner, Europarådet 1985 (Granada-konvensjonen)</p> <p>Konvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarv, Europarådet 1992 (Valletta-konvensjonen/Maltakonvensjonen)</p>	
<p><u>Nasjonale mål og føringer</u></p> <p>Stortingsmelding nr. 16 (2004) Leve med kulturminner</p> <p>Stortingsmelding nr. 35(2013) Framtid med fotfeste.</p>	<p><u>Målene blir presentert i Riksantikvarens årlige prioriteringsbrev til fylkeskommunene:</u></p> <p>Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser.</p> <p>Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal ivaretas i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelser:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tapet av kulturminner og kulturmiljøer skal minimaliseres. Innen 2020 skal det foreligge oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljøer for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som bør tas vare på. • Et prioritert utvalg av automatisk fredede og arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020. • Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal være vedtaksfestet innen 2020. • Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.

Planer og strategier

Kulturarvstrategi for Oppland 2015-2020

Formål

Kulturarvstrategien skal definere regionale langsiktige og overordnede mål for kulturvernarbeidet i Oppland fylkeskommune fram mot 2020. Strategien skal danne grunnlag for å nå nasjonale og regionale mål gjennom å arbeide målrettet, strategisk og effektivt.

Overordna mål

Kulturarven i Oppland skal være sikret for fremtidige generasjoner. Den skal gi oss identitet og tilhørighet, være høyt verdsatt og brukes som grunnlag for opplevelser og verdiskaping.

Målene skal nås ved:

- Forvalte kulturarven i et helhetlig og langsiktig samfunnsperspektiv.
- Ivareta hensynet til vern og utvikling på en balansert måte.
- Bruke kulturarv som ressurs i kultivklingsarbeid.
- Legge til rette for at mangfoldet av kulturminner står sentralt i utviklingen av levende lokalsamfunn og som grunnlag for bred verdiskaping.
- Styrke innsatsen mot ødeleggelse og skade på kulturminner som følge av klimaendringer.
- Jobbe for at eiere av kulturminner får bedre rammebetingelser.
- Drive aktiv formidling.
- Utvikle nye former for samhandling, både eksternt og internt.
- Være aktiv i å påvirke nasjonal kulturminnepolitikk.

Strategiske mål

Bevaring og sikring

Et representativt utvalg av kulturminner skal være sikret og ha god tilstand.

Forvaltning

Kulturminneforvaltningen skal utøve en effektiv, kunnskapsbasert og innovativ forvaltning.

	<p>Formidling Interessen for og kunnskapen om kulturminner skal være stor i Oppland.</p> <p>Verdiskaping Kulturarven skal være blant de viktigste ressursene for verdiskaping i Oppland.</p>
--	--

Aktører, roller og ansvar i Kulturminneforvaltningen

<p>Statsforvaltningen Klima- og miljødepartementet</p>	<p>Klima- og miljødepartementet utformer den nasjonale kulturminnepolitikken.</p> <p>Departementets kulturminneavdeling har ansvar for å følge opp internasjonale konvensjoner for kulturminneområdet som Norge enten har ratifisert eller godkjent.</p> <p>Kulturminneavdelingen har etatsstyringsansvar for Riksantikvaren og skal ivareta departementets kontakt mot den regionale kulturminneforvaltningen, treffer endelig avgjørelse i plansaker der det er innsigelse.</p> <p>Departementet har også ansvar for oppfølging og utvikling av Norsk kulturminnefond, hvor rentene av fondskapitalen tildeles fondet gjennom eget tildelingsbrev fra Klima- og miljødepartementet. Midlene brukes til tildeling av prosjektmidler og drift av fondet.</p>
<p>Riksantikvaren</p>	<p><u>Riksantikvaren</u> har som direktorat for kulturminneforvaltning under Klima- og miljødepartementet ansvar for gjennomføringen av den statlige kulturminnepolitikken.</p> <p>Riksantikvaren har ansvar for å gjennomføre statlig kulturminnepolitikk, og har i den sammenhengen et overordnet kulturminnefaglig ansvar for arbeidet til fylkeskommunene, Sametinget, forvaltningsmuseene og Sysselmannen på Svalbard som regionale styresmakter for kulturminner.</p> <p>Direktoratet skal legge til rette for at kommunene innarbeider kulturminneinteressene i sine planer og forvalter kulturminner, kulturmiljøer og landskap som viktige ressurser og miljøelementer. Riksantikvaren kan i visse tilfeller fremme innsigelse dersom nasjonale kulturminneinteresser er truet.</p>
<p>Regionalforvaltningen Fylkeskommunene og Sametinget</p> <p><u>Regional kulturminneforvaltning</u> er i arealplansammenheng fylkeskommunene, Sametinget og Oslo kommune/Byantikvaren. Disse er i forskrift delegert myndighet etter kulturminneloven og er kommunenes samarbeidspartner i saker etter plan- og bygningsloven.</p>	<p>Har delegert myndighet i flere saker som angår kulturminner og har ansvar for iverksetting og oppfølging av nasjonal kulturminnepolitikk.</p> <p>Fylkeskommunene, som oftest ved Fylkeskonservatoren, har bl.a. ansvaret for forvaltningen av etter-reformatorkiske, fredete kulturminner. Regionalforvaltningen har også anledning til å foreta midlertidig fredning etter kulturminneloven.</p> <p>Regionalforvaltningens fagfolk er rådgivere for kommunene og andre som ønsker veiledning, og de arbeider ofte nært opp mot Riksantikvaren som direktorat for kulturminneforvaltning.</p>

<p><u>Regional kulturminneforvaltning</u> deltar i kommunens planlegging med veiledning, kulturminnefaglige innspill, vurderinger og uttalelser til planforslag.</p> <p>Nasjonale mål og retningslinjer formidles, og man skal se til at disse følges opp i planforslagene.</p> <p>Dersom planforslagene truer regionale og nasjonale kulturminneinteresser, skal regional kulturminneforvaltning fremme innsigelse, eventuelt varsle Riksantikvaren i de tilfeller der nasjonale kulturminneinteresser er truet.</p>	<p>I plansaker representerer regionalforvaltningen kulturminnemyndigheten med innsigelsesrett overfor reguleringsplan og bindende kommunedelplan. Det vil si at det er fylkeskommunen som fremmer innsigelse etter å ha samordnet aktuelle innspill fra andre med delegert myndighet etter kulturminneloven, f.eks. Riksantikvaren eller et sjøfartsmuseum. Innsigelse betyr at vedkommende offentlige myndighet kan stoppe planen. Om man fylkespolitisk velger å ikke vedta en innsigelse i en plansak som berører kulturminner av nasjonal eller vesentlig regional interesse, skal Fylkeskommunen/Sametinget varsle Riksantikvaren, som på et selvstendig, faglig grunnlag skal vurdere å fremme innsigelse. Hvis det ikke oppnås enighet ved dialog eller formell mekling hos Fylkesmannen, er det Kommunaldepartementet som avgjør saken.</p>
<p>Forvaltningsmuseer, Sysselemanden og Norsk institutt for kulturminneforskning</p>	<p>Kulturminneforvaltningen på Svalbard blir administrert av Sysselemanden, i henhold til svalbardmiljøloven. De fem arkeologiske museene i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø administrerer utgravninger og undersøkelser av arkeologiske kulturminner.</p> <p>Sjøfartsmuseene i Oslo, Stavanger og Bergen, Vitenskapsmuseet i Trondheim og Tromsø museum har ansvar for marinearkeologien.</p> <p>Norsk institutt for kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen kulturminneforskning og har ansvar for arkeologiske undersøkelser av kulturminner fra middelalderen, inkludert kirker, klostre, borger og byanlegg.</p>
<p>Lokalforvaltningen Kommunene</p> <p><u>Kommunen er plan- og bygningsmyndighet</u> og dermed ansvarlig for at nødvendig arealplanlegging finner sted og at kulturminneinteresser innarbeides i planene. Den skal se til at lovfestet og tilfredsstillende samarbeid med regional kulturminneforvaltning finner sted. <u>Kommunen</u> skal håndheve vedtatte planer.</p>	<p>Som kulturminneforvalter har kommunene ingen formell rolle etter kulturminneloven, bortsett fra Byantikvaren i Oslo, som forvalter myndighet for Oslo by som fylkeskommune.</p> <p>Kommunene har imidlertid ansvar for å verne lokalt og regionalt viktige kulturminner etter plan- og bygningsloven ved regulering til bevaring/vedta hensynssoner. De nasjonale forventningene til regional og kommunal planlegging, vedtatt i kongelig resolusjon den 12. juni 2015, har slått fast at kommunene har hovedansvaret for å identifisere, verdisette og forvalte verneverdige kulturminner i tråd med nasjonale mål, det vil si at tapet av verneverdige kulturminner skal minimaliseres. I kulturminnelovens formålsparagraf står det også at loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner og at når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt</p>

	<p>på kulturminnelovens formål. I tillegg har kommunene myndighet etter flere særlover som angår kulturminner, blant annet som lokal landbruksmyndighet og som økonomisk ansvarlig for vedlikehold av kirker og kirkegårder. Kommunene forvalter også ulike tilskuddsordninger i sammenheng med statlige, regionale og kommunale satsingsområder. Når det gjelder lokale museum og lokalhistoriske arkiv har kommunene en sentral rolle gjennom eierskap og/eller som finansiell bidragsyter. Mange kommuner samarbeider med aktive historielag og andre for å ta vare på lokalhistorien.</p>
Fylkesmannen	<p>Fylkesmannen fører tilsyn med at kommunene overholder plan- og bygningslovens bestemmelser og at regionale og statlige fagmyndigheter, herunder kulturminneforvaltning, medvirker i kommunens planarbeid. Dersom det er reist innsigelse, har fylkesmannen ansvaret for mekling.</p> <p>Fylkesmannen er dessuten klagemyndighet for kommunale enkeltvedtak vedrørende reguleringsplaner, samt i bygge- og delingssaker. Videre har fylkesmannen innsigelsesmyndighet når det gjelder landskapshensyn, slik også fylkeskommunen har.</p>
Museum	<p>Samfunnsrolle:</p> <p>Utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser. Museene skal gi både kunnskap og opplevelser. De skal være tilgjengelige for alle og være relevante og aktuelle samfunnsinstitusjoner som fremmer kritisk refleksjon og skapende innsikt.</p> <p>Museenes samfunnsrolle er relativt generelle og åpne, men de politiske føringene er tydelige på at museumssektoren må bli mer demokratisk og inkluderende. Dette i motsetning til et hegemoni der man alene har makt til å bestemme kulturelle verdier og uttrykksformer på bekostning av andre. Museene skal være profesjonelle og aktuelle institusjoner og ha en aktiv samfunnsrolle med planer og strategier for faglig utvikling og nytenking innen <u>forvaltning, forskning og formidling</u>.</p> <p>Museene skal reflektere et mangfold av perspektiver og virkeligheter.</p>

HISTORISK OVERSIKT			
Befolkning, levekår og klasseskille			
Før 1800	Ca 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 - >
BEFOLKNING 1768 – første folketelling i Norge	Fra 1815 - folketellinger ca. hvert 10 år framover. Befolkningen ble telt etter stand og næring. 1815 – 885 000 i Norge	1865 – 1. 702.000 i Norge	
1720 – ca. 3400 innbyggere på Toten 1769 – 4703 innbyggere	1801 – 5435 innbyggere (4.310 øtk + kolbu) 1815 – 5983 innbyggere (4.726 øtk + kolbu) 1825 – 6748 innbyggere (5.699 øtk + kolbu) 1835 – 7813 innbyggere (6.060 øtk + kolbu) 1845 – 8355 innbyggere (6.433 øtk + kolbu)	1855 – 9506 innbyggere (7195 øtk + kolbu) 1865 – 10 346 innbyggere (7794 øtk + kolbu) 1875 - 9410 innbyggere (7121 øtk + kolbu) 1890 – 9712 innbyggere (7380 øtk + kolbu)	1900 – 10 885 innbyggere (10.508 øtk + kolbu) 1920 – 11 936 innbyggere (11.686 øtk + kolbu) 1930 – 12 359 innbyggere (12.068 øtk + kolbu) 1946 – 13 576 innbyggere 1950 – 13 782 innbyggere 1960 14 156 innbyggere 1980 – 14 563 innbyggere
LEVEKÅR			
På 1500- og 1600-tallet hadde Europa mange epidemier med stor dødelighet. Epidemiene var kopper, dysenteri, tyfoidfeber og tyfus. Stor barnedødelighet	Epidemiene forsvant i første halvdel av 1800-tallet. Årsaksforklaringer: *Koppevaksinen ble påbudt i 1810 * Bedre og mer balansert kosthold Poteten ble tatt i bruk. Den ga store og mer sikre avlinger. Poteten inneholder mye C-vitaminer og har et høyt kaloriinnhold. I kombinasjon med sild fikk folk i seg mer vitaminer, noe som beskytter mot infeksjonssykdommer. * Bedre boforhold – se kapittel om byggeskikk. Mange barn vokste likevel ikke opp. Det var vanlig med fem til seks barn i hver familie . I årene fra 1820 til 1850 svarte dødeligheten til en gjennomsnittlig levealder for kvinner og menn under ett på 46 år.	Tallet på gjennomsnittlig levealder passerte 50 år omkring 1890.	Gjennomsnittlig levealder var i 1991/92 steget til 77 år.
KLASSESKILLE	Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1835 - 417/ 453 1845- 410 / 408 Kilde: Landskapet på Vestsiden av Mjøsa	Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1865 – 442 / 431 1875 – 386/347 1891 – 402 / 422	Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1900 – 370/ 1919 – 442 /410 1920- 522 /62 1935 – 548/21
Adelen utgjorde en elite i Norge middelalderen. Adelen ble raskt borte etter 1537, da de ble utestengt fra alle maktposisjoner. (1600-ca. 100 adelsmenn, 1660 – ca. 30 adelsmenn). I dansketida vokste det fram en ny samfunnselite. Hvem som var en del av denne eliten var endret seg fram mot 1814. Eliten bestod av statens menn i Norge, embetsmenn, og rike	Bygdene på Toten var preget av store sosiale forskjeller på 1800-tallet. Husmenn og tjenestefolk var til sammen i flertall i befolkningen, mens de selveiende gårdbrukerne de arbeidet for var i mindretall. De største sosiale forskjellene var i Østre Toten, hvor de største gårdene lå. En gård kunne ha opp til 10 husmannsplasser. Om lag 30 % av befolkningen var	Fra toppunktet i 1855 skjedde det en gradvis avvikling av husmannsvesenet utover på 1900-tallet. Den teknologiske utviklinga ga mulighet for arbeid utover jordbruket. Flytting til byene. Utvandring til Amerika.	«Lov om småbruk- og boliglån» kom i juli 1915. Denne førte til opprettelsen av Småbruk og boligbanken, som tilrettela for at husmenn kunne kjøpe plassene. 22.6.1928 kom "Lov om ordning av visse jordspørsmål" Kapittel 5 grep inn i kontraktsforholdet mellom husmann og husbond ved at den gjorde det mulig for leieren (husmannen) å forlange

<p>kjøpmenn, som hadde stor innflytelse i en liten og svak stat. Uformelle sosiale bånd som slektskap og vennskap var viktige. Slekter samarbeidet for å hjelpe sine egne fram. Kilde: UiO: Norgeshistorie.no</p> <p>Embetsmenn ble utpekt av kongen i Danmark (ofte tysktalende). Det politiske og kulturelle spranget mellom den norske embetsstanden og eliten i hovedstaden København var svært liten. De lokale embetsmennene i Norge hadde ofte stort spillerom, det var vanskelig for kongemakten å kontrollere dem effektivt. Kilde: Universitet UiO; Norgeshistorie.no,</p> <p>Toten skilte seg fra andre deler av Oppland på 1700-1800 tallet som et senter for offentlige tjenestemenn. I andre sogn var det ofte presten, og kanskje en kapellan. På Toten bodde i lengre tid om lag 15 embetsmannsfamilier. Dette var offiserer knyttet til kavaleri og infanteri, minst to geistlige og embetsmenn knyttet til fogderiet, amtet og sorenskriveren. Kilde: Landskapet på Vestsiden av Mjøsa.</p> <p>Samfunnet på 1700-tallet var preget av at grupper hadde ulike privilegier. Kongen ga grupper særrettigheter og fordeler for å belønne eller sikre dens lojalitet. Privilegiene ble også brukt som næringspolitikk og for kontroll over befolkningen. (Se mer under tema næring)</p> <p>Utover 1600 tallet utviklet det seg et husmannsvesen. Husmannsvesenet eksisterte i mer enn 200 år og skapte velstand for bøndene.</p> <p>Husmannsvesenet var lite regulert før midten av 1700-tallet. En forklaring var at husmennene utgjorde en så liten del av befolkningen før 1700-tallet at det ikke ble ansett som nødvendig å ha egen lovgivning for dem. En annen årsak var at staten unngikk å regulere husmannsvesenet fordi den heller så at det ble ryddet eller skilt ut nye gårder. Dette ville gi nye matrikulerte bruk, og dermed øke statens skatteinntekter.</p> <p>«Forordningen. 9.10.1750» slo fast at alle husmenn skulle ha skriftlig kontrakt og at de skulle ha livstidsfeste, forutsatt at pliktene som avtalen slo fast ble oppfylt. Husmannsenker fikk sitte på plassen til de giftet seg på nytt. I kontrakten</p>	<p>bønder. Husmannsklassa var ca. dobbelt så mange. Klasseskillet fortsatte å øke utover 1800-tallet.</p> <p>Husmannsloven av 1851 fastsatte regler for opprettelse av husmannskontrakter, dvs. at den skulle være skriftlig tinglyst</p>	<p>Fra 1846 til 1946 utvandret ca. 9.500 fra Toten. Størst utvandring rundt årene 1870-80. Årsaker til utvandring: Politiske og religiøse grunner, fattigdom, undertrykking, klasseinndeling, overbefolkning, næringsmessige reguleringer i Norge, eventyrlyst og rykter om billig jordbruksland i Amerika.</p>	<p>arbeidsplikten omgjort til en pengeavgift, samt at den åpnet for forlengelse av leieforholdet utover det kontraktsfestede. Det mest vidtrekkende var at den gav husmenn forkjøpsrett på plassene, og åpnet i mange tilfeller for at plassene kunne bli ekspropriet. I de tilfellene der det ikke kom til frivillige løsninger mellom husmann og husbond, var det etter 1928 denne loven som ble brukt.</p>
---	---	---	---

<p>skulle plassen beskrives og byggesummen oppgis dvs. innfestingssummen som ble betalt ved overtakingen av plassen. Kontrakten skulle også tinglyses.</p> <p>«Forordningen av 29. april 1752»- husmenn ble delt i tre kategorier avhengig av lokalisering av plassen og festetid; utmarkshusmenn, innmarkshusmenn og strandsittere.</p> <p>En husmann var en person som leide hustomt, med eller uten jord. En selvstendig husstand, plassen var ikke matrikulert. Inngikk som en del av en gard. Husmennene eide ofte huset selv- bygd det selv i utmarka. Svarte for festeavgift til grunneier. Husmennene ble viktig arbeidskraft for gardene. Ulike typer husmenn, store variasjoner. Også på Østlandet var det mange husmenn som ikke hadde arbeidsplikt, og fant utkomme i ulike næringer.</p> <p>Strandsitter på 1600-tallet var ofte huseiere på festet jord. Ingen jordveg. Jobbet som sjøfolk, med fiske og håndverk.</p> <p>Østre Toten fikk noe skogfinnebosetning fra ca. 1650</p> <p>1700 tallet og de første tiåra av 1800 – tallet var et låst klassesamfunn.</p>			
--	--	--	--

Styresett: Kongedømme, stat og kirke 	 <small>Arveprins Christian Frederik. FOTO: NRK</small>		
1500, 1600 og 1700	CA 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 -
1534-1559 Kong Christian III 1559 -1588 Kong Fredrik II 1588- 1648 Kong Christian IV 1648-1670 Kong Fredrik III 1670-1699 Kong Christian V 1699-1730 Kong Fredrik IV 1730-1746 Kong Christian VI 1746-1766 Kong Fredrik V 1766-1808 Kong Christian VII	1808-1814 Kong Christian Fredrik 1818-1844 Kong Carl Johan 1844-1859 Kong Oscar I	1859-1872 Kong Carl III (i Sverige Carl 15.) 1872-1905 Kong Oscar II	1905-1957 Kong Haakon VII 1957-1991 Kong Olav V 1991 - Kong Harald
<p>Reformasjonen 1536 Det norske riksrådet ble avskaffet, og Norge gjort til et lydrike under Danmark fram til 1660.</p> <p>Norgesparagrafen 1536: Christian III lovet den danske adelen at Norge skulle opphøre som eget rike, og være underordnet Danmark på lik linje med det danske landskap. I praksis ikke total innlemmelse, men strek begrenset. Riksrådet (forsamling av aristokrater og geistlige) som styrte i samsvar med kongen ble ikke lenger innkalt, den norske kirkeprovinsen ble avskaffet ved Reformasjonen.</p> <p>1572 Stattholderembetet ble opprettet</p> <p>Enevelde Danmark-Norge 1660-1814 Ubegrenset, sentralisert og suveren makt til monark. Kongemakten ble arvelig og uinnskrenket. Profesjonelle byråkrater utførte spesialoppgaver og forholdt seg til regelverk. Dette førte til at embetsverket mer forutsigbart. Administrasjonen blir bygd ut.</p> <p>1813 Prins Christian Fredrik til Norge som stattholder</p>	<p>Eidsvollsforsamlingen 1814 Grunnloven innførte folkestyre med valgt nasjonalforsamling. Maktfordeling mellom Storting (lovgivende og bevilgende) regjering (utøvende) og domstolene (dømmende makt)</p> <p>Union med Sverige 1814-1905 Kong Carl Johan anerkjente grunnloven av 17.mai 1814</p> <p>Formannskapsloven av 1837- innføring av lokalt selvstyre.</p>	<p>1869 Årlige stortingssamlinger vedtas</p> <p>1873 Stattholderposten avskaffes formelt. En statsminister skal lede den norske regjering</p> <p>Gradvis innføring parlamentarisme 1884 Stortingets kontroll over utøvende makt. Uten Stortingets tillit må regjeringen gå av. Praktisert fra 1890-åra.</p>	<p>1905 Unionsoppløsning. Folkeavstemning om republikk. Selvstendig land, med egen konge</p>
<p>Len – en råderett som gis over land og inntekter av dette fra Kongen til en vasall mot visse forpliktelser . Historisk å stille soldater og skatt av inntekter. Norge 1400 -tallet: 50 len Norge 1530-4 hoved len og 30 smålen Lenene ble styrt av adelige, fortrinnsvis danske lensmenn utpekt av kongen dvs. sentralstyret i København. Hovedlenene hadde sete der</p>			

<p>kongsgårdene der borgene lå (Båhus, Akershus, Begehenus og Trondheim)</p> <p>1662-71 Lensording avvirket, nye embetsutnevnelser.</p>			
<p>Fogderiet / fut Innført 1594 Skatteinnkreving som hovedoppgave organisert etter tinglag.</p> <p>Toten og Hadeland utgjorde lenge et fogderi .</p>	<p>Toten fogderi bestod fra 1815-1860 av Toten, Vardal, Biri, Fåberg og Gausdal. Delt 1860. Bygdene på vestsiden av Mjøsa Toten, Vardal og Biri.</p>		<p>1909 ble fogderiet opphevet. Innkreving av skatter og avgifter ble lagt til en skattefogd for hele fylket. Fogdens politimyndighet ble lagt under to politimestere; en for Vest oplandene og en for Gudbrandsdalen.</p>
<p>Ting – fra norrøn tid, en folkesamling hvor folket utøvte dømmende og lovgivende makt.</p> <p>Lagrettemenn – fremstående norske bønder som ble utpekt til meddommere på tingene til å bevitne dokumenter og fordele skattelegging. Måtte delta på ting samlingene – gikk på omgang. Ble opplevd både som prestisjefyllt og byrde.</p>	<p>Tinglaget ble delt i 1826, og samtidig lensmannsombudet</p>		
<p>Sorenskriver embetet ble opprettet i 1591.</p> <p>Sorenskriver – statlig embetsmann og øverste adm. leder av domstol og tingrett. Ikke opprinnelig dommer. Skriver som ga bistand til lagrettemennene. Utforme og nedskrive domsbrevene. Senere og meddommer og enedommer i sivile straffesaker som ikke hørte inn under militær eller geistlig rett.</p> <p>Sorenskriveriet har hatt ulike organisering gjennom tidene. Organiseringen har stort sett vært den samme som fogderiet. Kilde: Totens Bygdebok II</p>			<p>1920 Sorenskriver organisert etter herreder</p>
<p>Sorenskrivere på Toten 1704-1741: Christian Sommerfeldt 1741-1773: David Sommerfeldt 1787-1801: Fredrik Andreas Sommerfeldt</p>	<p>Sorenskrivere på Toten: 1802-1817: Lauritz Weidemann 1817-1853: Christoffer Weidemann</p>		
<p>Amt var en sivil regionforvaltning i riksfellesskapet Danmark-Norge. De tidligere lensherrer fikk betegnelsen Amtmenn. Toten tilhørte Akershus amt fram til 1757, da dette ble delt i to: Akershus og Oplanders amt. I 1781 ble Oplandenes amt delt i to: Kristians og Hedemarkens amt.</p>			<p>I 1919 forandret Kristians amt navn til Opland fylke.</p>
<p>Den første amtmannen i Kristians amt, 1781- 1811, var Christian Sommerfeldt på Sukkestad.</p> <p>Amtmann Christian Sommerfeldt hadde betydning blant annet i forhold til salget av allmenningene i 1783. Allmenningene hadde fra eldgammel tid rett til trevirke og til havnegang og</p>	<p>Amtmann i Kristians amt: 1811 Ole Hannibal Sommerfeldt 1821-51 Lauritz Weidemann på Stenberg</p>		

<p>til å ha setre i allmenningene. Amtmann Christian Sommerfeldt argumenterte for at Allmenningen, som ble regnet som Kongen (statens) eiendom ved de tider, ikke burde selges til spekulanter, men overdras til bruksberettigede for en rimelig betaling. (Totens Bygdebok , bind II, s. 154)</p>			
	<p>Formannskapsloven av 1837-innføring av lokalt selvstyre. Østre Toten ble eget formannskapsdistrikt.</p> <p>Fattig- og skolekomisjonene hadde tidligere vært de viktigste organene for lokal forvaltningen. Små endringer, ikke tilført nye ressurser.</p>	<p>Formannskapet 1850-åra vergemål og opprustning av skolevesenet på dagsorden.</p> <p>1853 Formannskapsdistrikt endret navn til kommune</p>	<p>1928 Østre Toten kommune konkurs som en følge av nedleggelsen av Kapp Melkefabrikk. Kommunen ble satt under administrasjon.</p> <p>Kolbu kommune 1908-64 (skilt ut fra VT, og innlemmet i ØTK)</p>
	<p>Kun Embetsmenn, selveiende bønder og handelsborgere over 25 år hadde stemmerett.</p>	<p>1885 Stemmerett for alle menn med årsinntekt over kr. 800,-</p> <p>1898 Stemmerett for alle menn</p>	<p>1907 Begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner</p> <p>1913 Alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner.</p>
		<p><u>Opprettelse av partier:</u> 1883-84 Vestre og Høyre 1887 Det norske Arbeiderparti 1888 Det moderate Venstre</p>	<p><u>Opprettelse av partier:</u> 1903 Samlingspartiet 1920 Bondepartiet 1921 Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti 1923 Norges kommunistparti 1933 Nasjonal Samling og Kristelig folkeparti .</p>
<p>KIRKE</p> <p>Kilde til Geistlig administrasjon Totens Bygdebok, bind II, Nasjonaltrykkeriet Oslo 1953</p>			
<p>Toten hørte til Akershus stift.</p> <p>Reformasjonen 1536 -37: Overgang fra katolisme til protestantisme. Overføring av kirkegods til Kongen</p> <p>Fra reformasjonen utgjorde Toten et sognekall. Toten prestegjeld bestod av fire fjerdinge: Hoff, Erstad, Kolbu og Viksfjerdningen.</p> <p>Toten prosti omfattet langt tilbake i tid Toten, Vardal, Biri, Hadeland, Land, Valdres og Hallingdal. En tid på 1600-tallet bestod prostiet av Toten, Vardal, Biri og Hadeland. Først på 1700-tallet ble Toten slått sammen med Land og Valdres til Toten og Valdres prosti, også kalt Valdres og Toten prosti. Varte om lag i 100 år fremover</p> <p>1723 Kongen vil selge kirker for å få inntekter til krigene</p>	<p>I 1826 ble Toten prestegjeld delt i to mellom Østre og Vestre Toten. Toten var inntil da et av de største bygdepregjeldene i Norge som hadde størst befolkning. Da prestegjeldet ble delt ble det lagt vekt på at Østre- og Vestre Toten skulle være omtrent like store og ha omtrent like inntekter.</p>	<p>Hamar stift for Hedemarken og Kristians amt ble opprettet i 1864.</p> <p>Fra 1852-1876 var Fåberg og Gausdal en del av Toten prosti. Etter dette inneholdt Toten prosti Østre Toten, Balke, V.Toten, Kolbu, Vardal og Biri prestegjeld.</p>	<p>I 1931 ble Østre Toten prestegjeld delt i to: Østre Toten og Balke.</p>
<p>Hoff kirke – bygd ca. 1150-1200</p> <p>Balke kirke - bygd ca. 1170</p> <p>Dyste kirke lå på gården Dyste fra middelalderen.</p>		<p>Totenviken kirke 1896</p>	<p>Nordli kirke 1901</p> <p>Kapp kirke 1939</p>

Mølstad kirke (annekts kirke til Hoff. Egent sogn på 1300 tallet)			
Kolbu kirke 1728-30			
KRIG OG FORSVAR			
1563-70 Sjuårskrigen mellom Danmark og Sverige om makten i Østersjøen og Nordkalotten. 1611-1613 Kalmarkrigen, viste hvor svakt Norge var militært . Hannibalfeiden 1643-1645 1657-1660 Carl Gustaf –krigene (treårskrigen) Ved freden i København taper Norge Bohuslen. De mange krigene førte til økt skattepress i Norge	1807 Flåteranet i København. Danmark-Norge slutter seg til Napoleon. 1808 Krig mot Sverige		1.verdenskrig 1914-18 2.verdenskrig 1940-1945
Før 1614 ble det opprettet fredsavdelinger i Danmark og Norge med en soldat fra hver kongsgård. Den norske hæren opprettet i 1628. Formål: Sikre territoriet mot fiendtlig aggresjon i en tid med maktrivalisering i Nord-Europa. Opprettet som en norsk institusjon under Danmark-Norge. Kongen hadde rett til å disponere hæren. Legdsinndeling der de forskjellige gårdene skulle stille med en soldat hver. Forankring i lokalsamfunnet. Utskriving / innkalling av soldater gjennom lokal og regional organisering, opplæring og oppsetning. Gradvis profesjonalisering på 1700-tallet med egen norsk krigsskole Hæren fikk nytt reglement i 1671. infanteri – 6 regimenter og 8 kompanier. 4 ryttere og 2 dragonkompanier. Tyske offiserer – norsk kompani. Tysk kommandospråk. Norsk offiserkompani ble utdannet. Den store nordiske krigen 1700-1720 preget rivaliseringen mellom Danmark-Norge og Sverige. Begge ble tvunget til å militarisere seg og inntektsbehovet var stort. -> jordsalg, statens viktigste inntektskilde -> skarpere sosiale lag. Byer og borgerskap fikk større betydning. Markedsøkonomien grep om seg. Intellektuelle og kulturelle impulser utenfra preget maktapparatet og borgerskapets liv. Pietisme grep både folk og elite. Norsk offiserkompani ble utdannet. 1750 Krigsskolen ble opprettet. (første høyere utdannings institusjon i Norge).	Napoleons kampene. Norge (Østlandet) med på slutten av krigen. Krig Sverige –Norge 1808. (sagnet om Dystetromma) Handelsblokade 1807-1814 førte til kornmangel og sult. Hungersnød og bondeopprør 1813 Toten.22.februar samlet Ole Pedersen Hanevold 4-500 kvinner og menn, flest fra de vestre delene av prestegjeldet, på Sukkestadplassen og marsjerte i protesttog til fogden Børge Johan Schultz på garden Breili for å få åpnet kornlageret. Den norske hæren ble bygd opp gjennom 1800-tallet som en av de fremste institusjoner etter Riksforsamlingen Eidsvoll 1814 1814 – 25' mann 1817 – regional inndeling i brigader 1818 – regional inndeling i brigader og korps Et punkt i unionsavtalen mellom Sveige og Norge, at Norge skulle ha sitt eget forsvar. Løpende profesjonalisering, bedre offisersutdanning, moderne organisering. 1840-50 flere norsk-svenske fellesøvelser for å styrke forsvarsevnen mot angrep fra øst. Ekserserplass og militærleir etter Sukkestadsletta. Starum tok over Ca. 1850 offiserene bodde på Starum (gård og kirkegods fra 1300) Lagret materialer i kirkene, deretter telthus (Starum 1865) , trente lokalt først på kirkebakkene 1888 - Opplandske dragonregiment på Starum.	Oplandske ridende Jægerkorps flyttet til Starum 1851 Allmenn verneplikt 1854	Starum var standkvarter for hærens kløvkompagni fram til 1980.

<p>1786 – Underoffiserskole. På 1700 tallet ble det bygde egne ekserserplasser rundt i landet, og soldatopplæringen ble mer systematisert. utskrevne og vervede soldater hovedsakelig blant bønder.</p> <p>Alfstadhaugen, var et rettersted i eldre tid og siste avretting skjedde i 1791. Kilde: Olaf Nøkleby fram til 1700 – radbrekning 1800tallet – henging, halshogging</p> <p>1600 tallet kamp om ressursene. Mange konflikter og kriminalitet. Den katolske kirkens hjelpetiltak for fattige forsvant. Religiøs pietisme. Heksenes virksomhet, med helbredene mål, ble sett å stå i ledetråd med djevelen. Heksebrenning for trolldom fra 1550 – 1750, Norge og Europa. Lov fra 1590. Første kjente på Toten var i 1576. Gjøa Knutsdatter ble brent på bålet i 1619. siste kjente i 1693. Østlandet hadde ca. ¼ av trolldomsprosessene i landet. Fron, Toten og Løten hadde spes. Mange.</p> <p>Utover 1700 tallet ble rettsvesenet mer profesjonalisert og det kom på plass hjelpetiltak for fattige</p>			
---	--	--	--

Ferdse og kommunikasjon 			
Før 1800	Ca. 1800- 1850	Ca. 1850-1900	1900 - >
Fra eldgammel tid har Toten hatt mest samferdsel sydoover			
HEST			
Hesten som transportmiddel har vært brukt i uminnelige tider. I begynnelsen var det kløv (seleanordninger som legges over ryggen på et lastedyr) og sleder, siden som ride og kjørehest.	Før 1840: Folk gikk, <i>kløvde</i> eller red med hest om sommeren En del sledetransport med <i>treskoninger</i> og noe kjerretransport På Mjøsa rodde folk i småbåter eller kombinerte roinga med seiling i store lastebåter De beste muligheten for å transportere varer var om vinteren med hest og slede på frossen mark eller Mjøsisen. Alle markedene i distriktet ble avholdt om vinteren for at man kunne få fram varene letteste mulig, Bøndene hadde ikke hjulredskaper for transport vinterstid. Hest og slede (Treskonning – tre beslått slede ble brukt til innhøsting av korn og høy)	Vogner (vognslae) ble først tatt i bruk langt ut på 1800-tallet. Produksjon av sykler begynte i Norge på 1890-tallet Ski – fritidssyssele fra midten av 1800-tallet	Hestetransport ble borte ca. 1950
VEGER			
Fra eldgammel tid har Toten hatt mest samferdsel sydoover Den eldste veien utad er Kjølvegen , som dannet forbindelse mellom Mjøsa og Randsfjorden. ride- og kløvveg . Veien gikk fra Hadeland over Teiterud og Kolbu, via Håjen til Lillo, over til mjøsstanda ved Baakind. Hurdalsveien – gjennom Skreiskaret og videre over Totenåsen til Hurdal har fra gammelt av vært alminnelig ferdsele. Gjort kjørbare sommerstid på slutten av 1700-tallet. I dag omtalt som Den vestlige Trondhjemske kongevei, 1795-1887 Hoved ferdseleåre for reisende mellom Trondhem og Kristiania Byggingen var ledd i en storstilt veiutbygging i Norge ande halvdel av 1700-tallet. Bygd etter franske prinsipper, mest mulig rett fram. Militæret, postvesenet, bergverk- og sagbruksdriften trengte kjørbare		Vegen mellom Odnes og Gjøvik ble bygget 1855-59. Dette gjorde det mulig å kjøre hest og vogn fra Gjøvik gjennom Valdres og til Lørdal i Sogn. Lærdal var en viktig markedsplasse, og samtidig måtte man herom for å komme seg til Bergen. Trafikken fra Christiania til Bergen gikk nå i en 50-års periode for stor del via Mjøsa og Gjøvik. Vei gjennom Skreifjella fra Toten til Feiring og Minnesund 1891 (Fjellpartiet Falken åpnet 1883 Hoelberga-Byrudberga 1885) Tidligere var all ferdsele på vestsiden av Mjøsa henvist til Mjøsa – båt sommerstid, på islagt vann vinterstid. Chausséen Heggshusbrua til Haug åpnet i 1889. Til Stubberud i 1891. Viktig for bøndenes tilgang	Vei mellom Gjøvik og Lillehammer 1907 Fylkesvei 33 (tidl. Riksvei 33) Østre Toten veg fra kommunegrensa til Lillo bygd 1922-27 Den gamle hovedveien mellom Vardal og Toten, Nordlivegen, ble lagt om med i 1930 – med ny bru i Karidalen.

<p>veier. Veien gikk fra Hurdal over Totenåsen, forbi Hoff til Breili og Hunn.</p> <p>Mulighet for hestebytte hver norske landmil (11,3 km).</p> <p>Graderte skyssgårder. Faste skyssgårder som hadde hester og skysskarer klare. Tilsigelses-stasjoner som måtte ut til bønder og skaffe hester når reisende ankom.</p> <p>Skysstasjoner hver 3 mil.</p> <p>Eks.</p> <p>Grøna skysstasjon for reisende og kvilested for skogsarbeidere gjennom hele 1800-tallet.</p> <p>Steinhvelvsbruer: Skjærenbrua og Håjen.</p> <p>Kongeveien (senere Nordliveien) Veien gikk gård i mellom Lunna-Dypdal -Sogstad-Berg-Asjumtoppen</p>		<p>til dampskipsbrygga og Kapp Melkefabrikk.</p>	
---	--	--	--

BÅTER			
<p>Kongsbåter 16-1700 tallet – en båt som allmuen hadde plikt til å bygge, vedlikeholde og bemanne til bruk for øvrighetspersoner på tjenestereise</p> <p>Embetsmenn og kirkelige personer. Kirkegods og større gårder hadde også eiendommer og særrettigheter på andre siden av fjorden.</p> <p>Det lå kongsbåt i <i>Smørvika</i> ved Kapp og Dyren i Totenvika og ble brukt til å frakte øvrigheta til Eidsvoll.</p> <p>1600-1900 Føringsbåter / også kalt råseiljakter på Mjøsa (klinkbygde lastebåter med store årer og en mast med stort firkantet råseil). Kunne ikke krysse Mjøsa. Langsetterrute – viktigste ruta for varehandel. Stod for byttehandelen mellom innlandsområdet og kysten / utenom verden. Nordover gikk det mest salt, korn i dårlige tider, jern, kolonivarer som kaffe, sukker og tobakk. Sørøver gikk det sprit, glassvarer, malm, tømmer, smør, ost og korn i gode år. Kunne laste 15-20 vognlass, eller 7,5-10 tonn med varer. 1830 – ca. 20 føringsbåter i denne farten. Rett før dampbåtene gjorde sitt inntog må det ha vært ca. 30 føringsbåter på Mjøsa hver sommer.</p>	<p>1840-1900 storhetstid Dampkraftens inntog på Mjøsa</p> <p><u>Hjuldampbåter:</u> Jernbarden 1840 Norges første jernbåt. Anløp Fjellhaug –søndre Smørvika to ganger i uka. Store godsmengder førte til behov for flere båter. Dronningen 1848</p>	<p>140 båter i tjeneste på Mjøsa i storhetstiden.</p> <p>Det Oplandske dampskipsselskap ble stiftet i 1852.</p> <p><u>Hjuldampbåter:</u> Skibladner 1856 Færdesmannen 1856 Kong Oscar 1868 Thor 1875 – tiltenkt sleping av lektere og isbryter</p> <p>Tordenskjold 1876- spes. beregnet som isbryter.</p> <p><u>Lektere</u> Jernbarden, Dronningen, Færdesmannen og Thor trakk alle med seg en eller flere – opptil 10 lektere for å få med store varemengder. Dette utgjorde den vesentligste tonnasjen for varetransport over Mjøsa i perioden 1840-1900. Industribedrifter og handelsmenn bestilte hele båtlaste med varer som kull, blikkplater, salt og kunstgjødsel. På turen sørøver igjen var lekterne lastet med varer som skulle ut av distriktet: Cellulose, boks melk, trelast eller sprit.</p> <p><u>Passasjer – og godsbåter (lokalbåter)</u> Tok med seg passasjerer, post, melkespann, slaktedyr og annet</p>	<p>Etter at jernbanen kom ved århundreskiftet startet Oplandske Dampskibsselskap en bevisst markedsføring av Skibladner ovenfor turister både i Norge og i utlandet.</p> <p><u>De fleste lokalbåtene</u> (passasjer – og godsåtene) ble bygget rundt århundreskiftet Gjøvik 1902-1939 Lillehammer1908-1930 Skreia 1902-1957 M/S Svalen 1923</p> <p><u>Motorbåter</u> I oppgangstider etter århundreskiftet og fram til 1930. Små motorbåter fra bygdene og inn til byene. Kunne ta 10-20 passasjerer.</p> <p><u>Tømmertrekkere</u> Først i 1920 ble det satt i drift spesialbygde tømmertrekkere på Mjøsa. Start 1920 og Sævat 1920 jobbet sammen om dette. Fra 1940 ble også Thor brukt til tømmertrekking. M/B Willy 1949 M/B Winnie 1949 Fram har også blitt brukt til tømmerfløting Tømmerfløtingen på Mjøsa ble trappet ned i 1970-åra, og i 1980 ble det slutt.</p> <p><u>Ferjer</u> Hamar-Kapp ferja 1951-68</p>

		<p>stykkgods. Gikk i tversover rute. Gjøvik – Toten – Hamar var den viktigste ruta. Gikk innom alle småbryggene. Da jernbanen ble forlenget til Hamar i 1880 ble transport på tvers av Mjøsa viktigere</p> <p>Letvindt 1867 D/S Viken 1873 D/S Hamar 1888 D/S Industri 1898</p> <p><u>Tømmertrekkere</u> Fra slutten av 1850-åra begynte Færdesmanden å trekke tømmer. Først i slutten av 1870-åra at tømmertrekking på Mjøsa fikk et stort omfang.</p> <p><u>Lastebåter</u> Mjøsjaktenes storhetstid 1880-1930. Dette var store klinkbygde seilbåter, rigget med gaffelrigg. 15-20 meter lange. I denne perioden spilte de en vesentlig rolle for tungtransporten ed teglstein, poteter, grus, ved og sprit. De fungerte som et supplement til dampbåtene og tok med seg de varene det ville koste for mye å sende med rutebåtene. På slutten av 1930 tallet begynte imidlertid konkurransen fra lastebilene å bli merkbar. Krigen ga jaktene en ekstra oppblomstringsperiode på grunn av bensinrasjoneringen. Men, etter krigen ble det raskt tatt ut av drift Det står i klar sammenheng med industrialiseringen og utbyggingen av mjøsbyene. Jaktene utgjorde en særegen båtbyggertradisjon og sjøfartskultur som det ikke fantes maken til i de andre innsjøvassdragene i Norge. De fleste hørte hjemme i Totenvika..</p> <p>Turisttrafikken startet i 1840 med lystturer om bord på Jernbarden. De første turistene på mjøsdampbåtene var storbønder og embetsmenn fra mjøsdistriktet og byborgere fra Christiania. i 1850 – åra kom engelske turister på gjennomreise opp til Gudbrandsdalen og fjellene for å fiske eller oppleve naturen. Lystturer på Mjøsa St.Hans aften, 17.mai, ved kor- og korpsstevner om sommeren. De med god råd leide Skibladner eller Kong Oscar (bygget om til flytende hotell DS Mjøsen). Passasjerene drakk champagne og det ble avfyrte</p>	<p>Gjøvik - Mengshol</p> <p>Mjøsbrua ble åpnet i 1985</p>
--	--	---	--

		<p>salutter. Arbeidere og småkårsfolk leide små lokalbåter eller mjøsjakter som ble pyntet med bjørkelauv og norske flagg. I 1880 årene kan vi snakke om en omfattende, organisert reiselivsvirksomhet som også fikk betydning for båtene. Ved lokalbryggene utviklet det seg små hoteller og gardspensjonater. Kapp Gjestgiveri er et eksempel på dette.</p> <p>I 1886 ble dampskipsbrygga flyttet fra Smørvikodden til Kapp brygge.</p>	
JERNBANE			
		<p>Norges første jernbane mellom Christina og Eidsvoll ble åpnet i 1854.</p> <p><i>1851 - Norges første jernbane vedtas bygget fra Christiania til Eidsvoll. Åpnet 1854 Norwegian Trunk-Railway (omtalt som Hovedbanen i dagligtalen) Bakgrunn: Banen ville få betydning for omland der femtedelen av landets befolkning og fjerdedelen av den matrikulerte jorda fantes. Banen ville knytte til seg 195 vannsager, 45 brennerier , 5 av landets 6 glassverk, 2 spikerverker og 1 nikkelsag. Bøndene i mjøsdistriktet hadde kommet langt i omleggingen til salgjordbruk og pengehusholdning av de interesserte seg sterkt for kommunikasjonsspørsmål.</i></p> <p>I 1861 tok det statseide selskapet Norsk Hoved jernbane over jernbanen og båtene fra engelskmennene. Kommunikasjonsnett: Jernbane fra Christiania til Eidsvoll, dampskip på Mjøsa og rutegående hestetransort fra flere av byene. Jernbanen eide og drev hjuldampbåtene Jernbarden, Dronningen og Kong Oscar. De tok også med seg mange lektere. Tunggodset ble slept etter Jernbarden. Skibladner , Færdesmannen og Dalegudband (lite brukt) ble eid av Opplandske dampskipsselskap. De to siste tok med seg passasjer- og godstransporten. Alle båtene gikk i langsetterrute mellom Eidsvoll stasjon og</p>	<p>Jernbane Christiania – Gjøvik 1902.</p> <p>Skreiabanen 1902-1987 Ga handelsjordbruket helt andre muligheter. Persontrafikken ble avsluttet 1963 Godstrafikken fortsatte til 1987.</p> <p><u>Skreia stasjon</u> fra 1902 Området ble tidligere kalt Kvennom / Fossum (Ekspedisjonsbygning, Godshus, llogodshus, lokstall og vognremise tegnet av arkitekt Paul Armin Due.</p> <p><u>Bilitt</u> Stoppsted, oppgradert til stasjon i 1913. Forholdsvis mye trafikk. Beliggenhet mellom to landhandlerier, Bilitt Brænderi og Starumssletta. Mølle og store gårder. Poståpneri (flyttet)</p> <p><u>Smeby</u> stoppested, behovsstopp</p> <p><u>Kraby</u> stasjon, nedgradert til holdeplass i 1963. Brevhus 1902-07, Posthus fra 1907- Postekspedisjon fram til 1975.</p> <p><u>Lena</u> Omtalt som stoppested Valle i de første planene Oppgradert fra stoppested til stasjon fra 1916</p> <p><u>Schøll</u> holdeplass, opprettet 1929</p> <p><u>Narum</u>, holdeplass fra 1929 Landhandleri Borglund fra 1914 Knutepunkt Borglundkryset</p> <p><u>Kolbu</u>- stoppested 1902, stasjon fra 1916. Brann 2004. Bare Godshuset står igjen.</p> <p>Jernbanen fra Eina til Fagernes ble</p>

		<p>Lillehammer, med stopp på lokalbryggene.</p> <p>I 1862 ble jernbanen mellom Hamar og Elverum (Grundset) åpnet. I forbindelse med Grundset banen bygget Hovedbanen Dampskipsbrygge med Pakkhus på Hamar og på Gjøvik (1862), og Lillehammer. Disse stasjonene ble drevet som jernbanestasjoner med egen stasjonsmester og flere ekspeditører. Hovedbanen startet også fraktkjøring med hest og vogn fra Gjøvik Stasjon til Odnas. (Gjøvik stasjon – 40 år før Gjøvik fikk jernbane).</p> <p>Jernbaneutbygging via Røros til Trondheim i 1877 (krise for Lillehammer), og tilknytting til Hovedbanen fra Eidsvoll i 1880 Lillehammer ble i 1860 årene liggende i en kommunikasjonsmessig bakeveje.</p> <p>Sammenhengende jernbane Trondheim – Christiania åpnet i 1880</p> <p>Jernbanen kom til Lillehammer i 1894</p> <p>Jernbane Hamar – Lillehammer – Tretten i 1894 – Otta i 1896</p>	<p>åpnet i 1906.</p> <p>Dovrebanen videre fra Otta 1921</p>
MOTORKJØRETØY			
		<p>Første bil i Norge 1895</p>	<p>Sparken ble vanlig i Norge</p> <p>De første bilene kom tidlig til Mjøsdistriktet. Først etter 1920 begynte små lastebiler og rutegående biler gjøre sitt inntog.</p> <p>Før bilen ble allemannseie var rutebilene et transporttilbud brukt av folk flest. Buss 1920-tallet</p> <p>Norges Rutebileieres Forbund ble stiftet i 1929.</p> <p>Bilen fikk etter hvert luftringer i hjulene og større lastekapasitet. Fra 1920 – 35 ble bilen en konkurrent til lokalbåtrutene. Fra 1935 og fram til krigen eksploderte tallet på antall biler.</p> <p>Norges Rutebileieres Forbund ble stiftet i 1929.</p> <p>Andre verdenskrig satte en midlertidig stopper for utvikling av bilismen.</p> <p>I 1951 ble importvernet for tyngre kjøretøy opphevet.</p>

			<p>Årene etter den andre verdenskrig, på 1950- og 1960-tallet, var gullalderen for norsk rutebilnæring.</p> <p>Lastebilen tok over tungtransporten.</p> <p>Kjøring av melk, fra gårdsbruk inn til meieriet var viktig for rutebilnæringen. Melken ble levert ned til veien i melkespann. Melkerampen var forløper for de første busskur og ofte en møteplass.</p> <p>Traktoren ble vanlig ca. 1950.</p> <p>I 1960 ble bilsalget friggitt i Norge, og det var ikke lengre nødvendig med tillatelse for å eie privatbil. Da privatbilismen kom for fullt utover på 1960- og 1970-tallet</p> <p>Vestoppland Bilselskap ble etablert i 1965 gjennom en sammenslutning av fire tidligere selskaper i regionen:</p> <p>A/L Gjøvik og Vardal Bilruter A/L vestre Toten og Land Bilruter I/S Kolburutene A/L Østre Toten Bilselskap (startet i 1951 etter en sammenslåing av flere små bil- og busseiere i Østre Toten.</p> <p>I kjølevannet av samferdselsloven av 1949 som anbefalte større rutebilselskap) Verkstedhall Skreia.</p>
TEKNISK KOMMUNIKASJON			
	Fotoapparat 1839	<p>Store tekniske framskritt Telegrafi (1844) , Telefon, Grammofon, Fotografi</p> <p>Nye medier vokste fram på slutten av 1800-tallet. Kinematograf 1885 Avis,</p> <p>Telefonsentraler Bilitt, Kolbu; Bråstad</p>	<p>Norges første radio ble etablert i 1920-åra</p> <p>1950 Massemedia fikk fotfeste Aviser, ukeblad, kino, Radio 1953</p> <p>1950 Bygdekinoen blir opprettet Kino Elvly, Kapp Arbeidersamfunn og Lena Bad. 1988 – Østre Toten kulturhus tar over som visningssted for kino i kommunen.</p> <p>Fotoapparat ble allemannseie i 1960-70 åra</p> <p>Mobilen ble vanlig i 1991</p>

NÆRING			
1500, 1600 og 1700	Ca 1800- 1850	Ca. 1850-1900	1900
<p>Regulering av handel: 1662 De generelle kjøpstad privilegiene ble innført I Norge var det det bare et utvalg kjøpsteder som hadde rett til å drive handel med utlandet. De som fikk drive handel måtte være borgere av en kjøpstad. Noen særgrupper fikk rett til å drive småhandel eller håndverk i liten skala for at de skulle ha noe å livnære seg av. Dette var gjerne grupper som myndighetene fryktet at ellers ville bli tiggere og fattigfolk, og slik sett bli en utgift for staten. Pensjonerte eller skadde soldater og deres enker var en typisk slik gruppe.</p> <p>1684 restriksjoner blir innført på jordleieavgiftene</p> <p>1688 Sagbruksprivelegiene ble innført Delvis opphørt 1795 Bare de som eide sagbruk og hadde fått eksportrettigheter av staten, fikk selge til utlandet. 1730-1794 Jernmonopol 1735-1788 Kornmonopol</p> <p>Håndverk var regulert i laug – som kongen tok kontroll over – og medlemmene måtte søke myndighetene om rett til å drive virksomhet.</p>	<p>«Jordskiftelovene» i 1827 (Lov angående Jords og Skovs Udsiftning af Fællesskap, 17. august 1821) og 1859 (Lov om Jords og Skovs Udsiftning af Fællesskab av 12. oktober 1857), som gjorde at bøndene fikk samlet sine jordteiger og fikk dermed større hele stykker til å arbeide med, noe som forenklet arbeidet og gjorde det lettere for bruk av maskiner.</p> <p>1837 Land- og kjøpstadsskatten oppheves</p> <p>1839 Liberalisering av håndverksnæringene innledes</p> <p>1840 Spesidaleren sølvfestens, handelen liberaliseres, en mer frihandel verdig tolltariff vedtas</p>	<p>1854 Sagbruksprivilegiene oppheves med virkning fra 1860</p> <p>1892 Lov om direkte statsskatt og lov om arbeidervern vedtas</p>	<p>1919 Folkeavstemming om brennevin og hetvinsforbud 1926 Brennevinsforbudet faller</p> <p>1919 Åttetimers dagen lovfestes</p>
<p>Kvennhus langs Lena elva fra 1400-tallet</p> <p>Quernfossen er nevnt i kilder fra 1500-tallet. (Krongods til 1726)</p> <p>Møller fra 1669-1900</p> <p>Det norske kompani for utnyttelse av norske naturressurser i København påla bøndene på Toten å levere ved og tjenester til Hurdalsverkene</p> <p>(Hurdal glassverk 1755-1895 Produserte kronglass til vinduer og drikkeglass Eidsvoll jernverk 1622-1822 Mathisen Eidsvollverk skog Skog, eiendoms og utmarksforvaltning fra 1671).</p> <p>Myndighetenes interesse for skogbruket økte utover 1700-tallet. I 1739 ble det tatt opp skogmatrikkel over Toten. Toten bøndene produserte allerede på 1600 tallet et overskudd av korn. Dette kunne selges / byttes til andre tjenester, og ga store midler Først direkte, deretter bearbeidet til brennevin. Byttehandel på markedet</p>	<p>Noe Svedjebruk (svir av åker og sår i aska). Særlig rug gir gode avlinger om man sår mens aska enda er varm. Opphørte før 1850 på Østlandet</p> <p>1700-1800 tallet Sagbruk, 7 teglverk, garverier, fargerier, smeder, frørensier og etter hvert brennerier etablerte seg rundt Lenaeleva (Storelva)</p> <p>Åkerbruk med produksjon av korn i kombinasjon med februk for gjødsel var den viktigste næringsveien her i første halvdel av 1800-tallet. Bedre gjødsel, bedre kornavkastning.. Kornet ble brukt til brennevinsbrenning (frigitt 1816-> gårdsbrenneri på nesten hver gård, solgt og byttet i tjenester) Buskapen ble tatt til seters om sommeren for bedre produksjon av salgbare produkter som melk og smør. ØT hadde ikke nok beite da mange gamle setra hadde blitt selvstendige gårdsbruk. Leide setre i Torpa og Valdres (fjernsetring –</p>	<p>Det store hamskiftet Fra førindustrielt til industrialisert samfunn endringer i jordbruker og demografi Ny redskaper og maskiner, mer handel</p> <p>Dampkraft fra elvene til meieri, brenneri og tømmer</p> <p>Jordbrukets markedsmonopol grunnet dårlig kommunikasjon endres utover 1850-60 tallet Oppheving av vernetoll på korn. Billig oversjøisk korn kom på markedet ->Produksjonssystemet må endres. Februket får økt oppmerksomhet. Areal som tidligere var brukt til kornproduksjon blir tatt i bruk til kua for å få bedre produksjon. Nye produksjonslokaler bygges.</p> <p>Brennevinsforbruket økte kraftig utover 1800-tallet. Ny lov av 1845 tillot kun brenning i store kjeler -> slutten for gårdsbrenneriene. Gårdbrukerne gikk sammen og dannet andelslag. Før poten var brennevin</p>	<p>Mange drev kombinasjonsbruk på 1900-tallet</p> <p>Økonomisk krise i mellomkrigstiden</p> <p>Bilitt Mølle 1911/12 – 2000 Malte korn og rensat såkorn</p> <p>Fossen Meieri 1908 Lena Meieri 1919 (14?) Kolbu Meieri 1922-1995</p> <p>Viking Melk produksjon ved Kapp Melkefabrikk ble nedlagt i 1928 – Laboratoriet og osteproduksjonen fortsatte fram til krigen i 1942. Da overtok tyskerne lokalene som sanitetslager. I 1945 tok Det norske forvaret lokalene i bruk for en periode for å internere landsvikfanger. Med den amerikanske Marshall-hjelpa etter krigen kom skrivemaskinfabrikken Remington Rand. Kommunen overtok fabrikkene i 1962 og leide ut til Kapp verk, Landheim veveri og andre som drev med mindre produksjoner.</p> <p>« Forbudstida» Totalforbud for all tilvirkning, salg og skjenking av alkohol fra 1919-1927 Vinmonopolet ble opprettet i 1922</p>

<p>Kongsberg, Røros og Grunset. På Kongsberg ble det byttet til ulovlig sølv. Relativt stor spritproduksjon på Toten</p> <p>Teglverk på Rognstad Først og størst. I andre bygde ble det også anlagt mindre teglverk</p>	<p>mer enn en dagsreise hjemmefra)..</p> <p>Åker og slåtteeng ble brukt til hestene. Ga dårlig med melk på vinteren.</p> <p>Bøndene, med sorenskriver Sommerfeldt i spissen, gikk sammen og kjøpte allmenningen av Kongen i 1805 (modell for senere samarbeid rundt andelslag)</p> <p>Uår i jordbruket 1849-50</p>	<p>produsert av korn, gjerne brent/destillert øl. Korn- knapphetsvare, maten måtte prioriteres. Brennevin var ansett som nødvendig særlig for folk med tungt arbeid og soldater. Brenning av tidvis en alvorlig trussel mot matkorn og såkorn.</p> <p>Bilitt brenneri 1846 – 1958 (Restorasjonsbygningen bygd i 1867) Kjølseth brenneri 1855 – 1958 Gjerstad brenneri 1855-1958 Narum brenneri 1857 – 1958 Hekshus brenneri 1863-1958 Hjell brenneri 1866-1958 (Hekshus brenneris leverandørslag levde videre til 1994) Dranken fra brenneriene var godt dyrefor</p> <p>1850 åra kom det fagfolk fra Sveits som underviste i fjøsstell og melkeproduksjon. Det dannes Meierier - andelslag for mer rasjonell produksjon av melka. Gårdbrukerne leverte melk og ved til fyring. Andelsmeierier – produksjon av nøkkelost, smør og prim. Leverandørutsalg.</p> <p>Nordlia meieri 1871 Vikens meieri 1872 Bilitt meieri 1874 Olterud meieri 1878-1905 Meieri skole ved Gjerstad meieri under Lensbygda meieri 1885.</p> <p>Dr. Olav Johan Olsen (Dr. Sopp) fant opp en metode for å kondiser melk Kapp Melkefabrikk Bygd 1889-90. Fra 1891 tok Melkefabrikken i mot melk fra Toten, Vardal, Biri og Hedmarksiden. Dette var slutten på de fleste bygdemeieriene som enten ble nedlagt eller omgitt til melkemottak / leverandørutsalg. I 1897 ble Kapp Melkefabrikk solgt til Henri Nestlé i Sveits. 300 ansatte. Kommunen hadde 21 % av inntektene sine fra fabrikk.</p> <p>Kværnum Bruk stiftet som aksjeselskap etter 1890.</p> <p>Toten Uldvarefabrik ble anlagt i 1898, (1902 Oplandske Uldvarefabrik, 1932 Landheim) Brann 1948. Nye lokaler 1950. På sitt største på 1960 tallet hadde bedriften 200 ansatte.</p> <p>Toten ølbryggeri A/S, Toten bryggeri og minerealvandfabrikk, Norsk Fruktmat A/S på Skreia</p>	<p>Staten overtok alle aksjer fra 1938</p> <p>Det kongelige Norske selskap for Norges vel kjøpte Apelsvoll gård til forskningsstasjon i 1930</p> <p>Gartnerhallen ble stiftet i 1930</p> <p>Felleskjøpets lagerbygning. Kornsiloen på Lena tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg, landemerke fra 1937. Flere bønder gikk over ensidig korndyrking etter krigen . Kornsiloen ble for liten og kornsilo 2 stod ferdig 1954.</p> <p>Mjølkekua «ble borte» fra 1960-tallet.</p> <p>Konfeksjonsfabrikk Stensvang 1934 I Lindkombygget – 66 ansatte</p> <p>Nytt sentralbrenneri på Toten Toten Brenneri 1958-76 Toten Potetindustrier 1976-1994 Brenneri og potetmelfabrikk slås sammen i 1976 Norsk potetindustrier – HOFF, Gjøvik</p> <p>Forsøksgård for poteter Norske Potetindustri (Mell-Kveem) 1948-2004</p> <p>Opplandschips , Kims fra 1990-tallet, startet produksjon av potetchips, potetmos og hermetiske poteter i 1964.</p> <p>Norges Frukt 1984-2008</p>
---	--	---	---

		Det ble startet flere bedrifter innen treproduksjon og kalkindustri.	
Håndverk; De første klokkemakerne er bønder fra de største Totengårdene. Totenklokkene ble landskjent på 1700-tallet.	Håndverk: I 1813 fikk Haagen Hansen Bjørnstad (fra Bjørnstad , kjøpte Hallingstad) belønning fra Det danske handelsbruksforening for sine metallknapper. Knappefabrikk hvor det jobbet 50 barn Treskjeene kom for fullt på 1830-tallet. Blikkvarer i 1840-åra.	Håndverk: Eilert Sundt beskriver i 1867 nabobygdene Toten, Vardal og Biri som de mest industrialiserte bygdelag i landet. Forklaringene på dette kan være: Tilgang til råvarer, arbeidskraft, kapital til investering, god kontakt med handelsveier og markeder, utvikling av teknologi/spesialhåndverk, motivasjon gjennom kunnskap til tidligere tradisjon, Totenknivene i 1850-60 årene.	1932- Otta K. Hoven tar over Toten Uldvarefabrik og flytter Landheim veveri fra Håjen til Skreia. Kapp Melkefabrikk 2.verdenskrig – tyskerne brukte fabrikk til lager for sanitetsmateriale. Den norske hæren fortsatte med dette en stund etter krigen. Remington Rand skrivemaskinfabrikk 1962 – ØTK kjøpte Kapp Melkefabrikk Scandia konfeksjonsfabrikk flyttet til kapp 1949/50. Tok over tidligere tyskerleir som etter krigen hadde vært brukt til Strøms konfeksjonsindustri.

BOSETNING			
1500, 1600 og 1700	Ca. 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 -
	<p>På 1800-tallet bestod Østre Toten av store gårder, mellomstore gårder og små stuer. Spredt bebyggelse, ofte bygd under gården</p> <p>Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1835 - 417/ 453 1845- 410 / 408</p>	<p>Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1865 – 442 / 431 1875 – 386/347 1891 – 402 / 422</p>	<p>Tall på gårdbrukere (inkl. småbrukere på utskilte husmannsplasser) / husmenn med jord 1900 – 370/ 1919 – 442 /410 1920- 522 /62 1935 – 548/21</p>
HANDELSVIRKSPMHEIT OG TETTSTEDSUTVIKLING			
<p>Lillo – handelsvirksomhet i Kuskestua fra 1720-tallet, Flyttet til Kremmerbakken 1801.</p> <p>Hammer på Gudderudvollen fra 1753.</p> <p>Casper Lenvigh på Gudderudvollen fra 1790.</p> <p>Handelsvirksomhet i Brustuen, Skreia fra 1787.</p>	<p>Handelsvirksomhet. Christian Hilstad, Gudderudvollen fra 1800.</p> <p>1808-1837 Abraham Falck på Rånåby.</p> <p>Lillehammer fikk begrensede kjøpstadsrettigheter i 1927, og full bystatus i 1842. Hamar fikk bystatus i 1849</p>	<p>Gjøvik fikk status som kjøpstad 1861</p> <p>Det vokste fram tettstedsbebyggelse rundt fabrikkene og kommunikasjonsknutepunktene.</p> <p>Handelsvirksomhet Smørsvika 1854</p> <p>Bilitt Brenneri, Landhandleri 1875, Meieri, Telefonsentra, Vei til Minnesund, kryss til Kapp, Stasjon fra 1902 (med senere postkontor). Gradvis mindre aktivitet etter 2.verdenskrig.</p> <p>Lillo – viktig vegkryss ca. 1880 3 chausséer i retning Minnesund, Reinsvoll og Gjøvik. Handelssted med flere butikker, landhandleri med pølsemakeri, baker (1850) kafé, buntmaker, urmaker, meieri, apotek, distriktslegebolig, fotografer, pianolærer</p> <p>Håjen (Kampen) og Lillo Handelsvirksomhet Landhandleri Gjerstad 1868-1880. Var senter for håndverk- og handelsvirksomhet Fram til jernbanen kom bygdas økonomiske senter flyttet seg til Lena</p> <p>Fossen / Kvennum Handelsvirksomhet Enerhaugen (Skramstad) fra 1865</p>	<p>Totenvika - Sjøfartskultur Ved århundreskiftet var det 20-25 mjøsjakter som seilte på Mjøsa. De fleste var hjemmehørende i Totenvika. Ved folketellinga i 1930 hadde hele 42 mannspersoner i denne grenda båtferd på Mjøsa som hovednæring. Starten på jakttrafikken ser ut til å ha vært frakting av ved fra Totenvika til Hamar by. Etter hvert ble det mye seiling for brenneriene, teglverkene og transport av grus, sand og materialer til husbygging i byene. Kombinert med småbruk og litt tømmerhugging om vinteren ga dette god inntekt for mange.</p> <p>Kapp Fabrikkanlegget på Kapp Melkefabrikk var et stort kompleks av teglsteinsbygninger og en ruvende direktørbolig. Arbeidspensjonatet, bygd 1890 åra / brant 1988, hadde rom for enslige arbeidere, og nedenfor ble det bygd et boligfelt med arbeiderboliger for en til to familier. (1915- 12 arbeiderboliger med uthus)</p> <p>Plassleia på Kapp ble tidligere regnet som eget tettsted.</p> <p>Framveksten av tettsteder knyttet til industriell utnyttelse av Lenaelva og jernbanen. Omkring jernbanen fikk vi tettstedene som i dag preger landskapet. Omkring stasjonene kom det butikker, hoteller, håndverksbedrifter, post- og telegraf. Tettstedene fikk en betydelig villabebyggelse. Den norske stats småbruk og boligbank ga ofte, med kommunen som garantist, rimelige lån til arbeidere som ville bygge egne hus.</p> <p>Skreia Tidligere kalt Fossen / Kvennum ga utvikling. Møllledrift, kraftstasjon, veveri osv. Ullvarefabrikk, potetmelfabrikk, trevarefabrikk</p>

			<p>Lena Navnet Lena ble innført av NSB i forbindelse med stoppested (Valle) for jernbanen. Oppkalt etter elva (som tidl. også var kalt Leina eller Storelva) Rundt Lena stasjon vokste det på kort tid fram et handelssentrum, som tok over som det økonomiske knyttetpunktet etter Lillo. Blant forretningene som åpnet i 1902-1905 var Valset (Narumsgården), Ranheim og Alfhaug.</p>
--	--	--	---

SKOLE			
1500, 1600 og 1700	Ca. 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 -
<p>Lov om Allmueskole 1739 Fattigskole. Skolen var forbeholdt barn av fattige og foreldreløse barn. Skoleplikt fra 7 års alder for alle som kan søke skole inntil de er 10-12 år. ?</p> <p>En viktig forutsetning for allmenn skolegang var innføring av obligatorisk konfirmasjonen i 1736. I konfirmasjonsforordningens paragraf 2 het det at ingen barn skulle antas til konfirmasjon før de hadde gått på skolen og skaffet seg den nødvendige kunnskap om kristendommen.</p> <p>Kristendom, lesing, skriving og regning. Skoleplikt fra 7 års alder for alle som kan søke skole inntil de er 10-12 år. Minst 3 måneder skole pr. år.</p>	<p>1811 Universitetet i Oslo opprettes.</p> <p>1827 Lov om allmueskoler på landet. Påbød at det skulle være fast skole ved alle hovedkirker (og ved verk eller bruk med minst 30 arbeidere.) Ellers skulle det være omgangsskoler i prestegjeldene. Skoleplikten varte fra 7-8 års alder og frem til barnet var konfirmert, det skulle være minst 3 eller 2 mnd. skolegang pr. år. Klokkeren var lærer i skolekretsen ved hovedkirken i sognet.</p> <p>Lærerskolen på Sodstad</p>	<p>Ny skolelov 1860 Den gamle ble avvirket og det ble opprettet faste skoler over hele landet. Strengere krav til at lærerne nå skulle ha utdanning fra seminar eller lærerutdanning. Ansvaret lagt til kommunale skolestyrer. Presten ble leder av skolestyrene, men ikke lenger enerådende. I tillegg til konfirmasjonsforberedende undervisning skulle elevene lære å regne og skrive, historie, naturfag og geografi. -> Lærerenes kår og posisjon i samfunnet ble endret.</p> <p>1869 Lov om offentlige skoler Norge får 6-årig middelskole og 3-årig gymnas</p> <p>1878 Kvinner fikk adgang til middelskole, og adgang til universitetsutdanning fra 1884</p> <p>1889 innføring av folkeskolen En felles skole for alle samfunnslag. Reformen utvidet skoletiden og innførte flere fag. Presten var ikke lenger en selvskreven leder av skolestyret. Mulighet for alle til høyere utdanning.</p>	<p>1914 vedtak om landsgymnas</p> <p>Framhaldsskole (fortsettelsesskole etter syvårig løp) 1946-1969 Frivillig, etter hvert obligatorisk, for elever som ikke ønsket teoretisk utdanning Kvalifiserte ikke for gymnas</p> <p>Realskole 1935-70 ØT høyere skole , høyere kommunale skole, allmenne ØT realskole 1964-75</p> <p>Framhaldsskole (fortsettelsesskole etter syvårig løp) 1946-1969 Frivillig, etter hvert obligatorisk, for elever som ikke ønsket teoretisk utdanning Kvalifiserte ikke for gymnas</p> <p>1975 Innføring av niårig skole</p>
	<p>1822 Hoffsvangen skole får eget skolehus</p> <p>Storbøndene kunne sende sønnene sine til København for å studere. Storbøndene på Kirke-Balke, Dyrin og Vestre Balke kostet kunstutdanningen Peder</p>	<p>KOLBU Fjellvoll folkeskole 1867-1896</p> <p>Småskole i søndre del av kretsen leide lokaler på gården Ringen, senere Kvikstad.</p>	<p>1900 Kommunal middelskole Skolebygg Kraby 1903-1975</p> <p>Lund skole 1908-2007 Tok over for Dystebakken og Ulsrud skole</p> <p>Valle smaabruksskole ble opprettet i 1917</p>

	<p>Andersen. Han tok navnet etter bøndene og kvitterte med veggmalier på gårdene. Dyrin brant senere. Balke malte veggmalierene på Billerud gård etter Nord – Norge reisen 1832 (Bestillingsverk til fru Weidemanns 50-års dag)</p> <p>Landbruksskoler første yrkesskolene 1840 nesten i alle fylker</p>	<p>Bergseng skole Kirkenær skole 1877-1964 Fjellvoll og Bergseng ble slått sammen med Kirkenær skole i 1896.</p> <p>Dystebakken skole 1872-1908</p> <p>Ulsrud skole 1868-1908</p> <p><u>KAPP</u> Bjørnsgård skole 1861-2008</p> <p>Presterud skole og Østerhaug skole ble slått sammen til Kihle skole 1893-2006</p> <p><u>NORDLIA</u> 1862 Nordli skole</p> <p><u>LENA</u> 1860-1893 Peterstuen skole</p> <p>1893 Snipstadengen skole</p> <p>1890 Seierstad skole Erstattet Peterstuen skole og Snipstadengen skole.</p> <p><u>SKREIA / SKREIEN</u> Smitborg skole 1855- 2008 Nest eldste barneskolen Eneste faste skole, sammen med Hoffsvangen, før skoleloven i 1860 Folk i Balkegrenda kjøpte skolejord og bygg på egen regning (rikt jordbrukslandskap med tradisjon for skolegang).</p> <p>Olstad skole 1860-1893</p> <p>Skjønborg skole 1863-1893 Solgt til stiftelsen Balke gamle hjem .</p> <p>Stange skole 1893 Overtok elevene fra Olstad og Skjønborg skole</p> <p><u>LENSBYGDA</u> 1862 – Vilberg skole</p> <p><u>TOTENVIKA</u> Fagernes skole 1860 Fredsvoll skole</p> <p>1872 Østre Toten private middelskole</p> <p>1882 Østre Toten middel og amtskole</p> <p>Toten Folkehøgskole 1882</p>	<p>Fylket tok over driften i 1919. Egen hagebruksskole fra 1919. Het Oppland småbruks- og hagebruksskole fra 1922 Arkitekt Arnstein Arneberg.</p> <p>Totenvika skole 1955 Sammenslåing av Fagernes og Fredsvoll krets gml. Skolebygning Fredsvoll huser i dag Fredsvoll barnehage.</p> <p>1964 -2007 Smeby skole Erstattet Kirkenær skole</p> <p>1968 Moen skole (interkommunale skole)</p> <p>Seierstad skole beholdt navnet eter at skolen flyttet til Hammerstad grunn i 1958 Samlokalisering med framhaldsskole fram til nytt bygg til barneskole stod ferdig i 1972</p> <p>Lena ungdomsskole</p> <p>Skreia ungdomsskole</p> <p>Lena vgs 1973 Slått sammen med valle vgs fra 2015</p> <p>Nye Stange skole tatt i bruk 1975</p> <p>Nordli skole flyttet 1980 Gml. skole ble grendehus</p> <p>-----</p> <p>2006 Kihle skole skiftet navn til Kapp skole</p> <p>Hoffsvangen 2007-9 det gamle skolebygget ble føyd sammen med ØTKs kommunelokale</p> <p>Elever fra Smitborg ble overført til Stange skole i 2008</p> <p>2006/7 Moen skole ble ombygd og skiftet navn til Kolbu skole. Erstattet også Lund og Smeby skole.</p> <p>Toten Montessoriskole tok over lokalene til Lund skole som ble lagt ned 2006/7</p> <p>2015 Lena vgs og Valle vgs slås sammen til Lena / Valle videregående skole</p>
--	---	---	--

OMSORG			
1500, 1600 og 1700	Ca. 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 -
<p>Frostadtingloven hadde en bestemmelse om husgang.</p> <p>Etter Magnus Lagabøtes landslov ble fattigvesenet ordnet slik at gårdene i herredet etter tur skulle la de fattige få hus og mat. Denne ordningen er senere kalt legd.</p> <p>Ansvar for sosiale problemer var overlatt til familie, kirke og det enkelte sogn.</p> <p>Fra gammel tid fantes også understøttelseskasser på enkelte arbeidsplasser.</p> <p>På bygdene var føderåd (kår) livsopphold for de gamle. Føderåd, Folge, kår, livøre, avtalte ytelser fra ny til gammel gårdeier.</p> <p>Føderåd omfatter gjerne retten til bolig og eller andre ytelser (f.eks. korn, melk, poteter og ved) Noen ganger betinges også rett til å bruke et bestemt jordstykke, hjelp til pløying mm samt dekking av utgifter til en sømmelig begravelse. Når avtale om føderåd er tinglyst har føderådsfolkene rettsvern også om gården blir solgt videre til ny eier. I alminnelighet har rettsaverne pantessikkerhet i eiendommen for hver enkelt ytelse.</p> <p>Etter 1750 ble det opprettet fattigkommisjoner som skulle treffe beslutninger om de fattige. I byene ble de plassert i fattighus eller gitt pengebidrag. På bygdene fortsatte legd systemet. De fattige som tidligere måtte flykte fra gård til gård for å få mat og husly, ble etter hvert boende fast på årslegd.</p> <p>Skikken med å bo i uthusa, både fjøs og staller, var sterkt utbredt i bygdene på begge sider av Mjøsa. Dette var ikke bare budeiene, men også folk på legd.</p>	<p>Helsestellet i Norge var lite utbygd rundt 1800. Det fantes noen sykehus i byene, men den medisinske og hygieniske standarden var skral og kapasiteten liten. I 1801 var 414 mennesker innlagt på sykehus og fikk hjelp av ufaglærte « gangkoner», ofte fattige koner som jobbet for lite lønn i smittefarlige sykehus. Av helsepersonale fantes det 124 leger og 78 jordmødre. Dette gir en lege pr. 7000 innbyggere. Medisinsk hjelp nådde knapt folk flest. Rikshospitalet med 100 senger ble opprettet i 1826, og her utviklet det seg etter hvert et medisinsk fagmiljø. Likevel kom det knapt vanlige folk til gode før etter 1850. Like viktig var trolig lokale helsekommisjoner som kom noen steder etter koleraepidemiene i 1815 og 1835. Slike kommisjoner (senere helseråd) ble lovfesta i 1860.</p> <p>Framveksten av pengehusholdningen førte til at legd systemet ble lite hensiktsmessig, og fattigkassene begynte å tilby kontant betaling til dem som ville ta seg av fattige. Det nye systemet som gradvis fortrent legdsordningen, ble kalt bort tinging og baserte seg på utsetting av fatting til fattige etter anbudsprinsippet.</p> <p>1837 Formannskapsdistrikt Formannskapsloven av 1837- innføring av lokalt selvstyre. Fattig- og skolekommisjonene hadde tidligere vært de viktigste organene for lokal forvaltningen. Små endringer, ikke tilført nye ressurser. Prestens dominerende rolle ble satt til side. Kun Embetsmenn, selveiende bønder og handelsborgere over 25 år hadde stemmerett.</p> <p>1850-åra vergemål og opprustning av skolevesenet på dagsorden.</p> <p>Fattiglovene av 1845 (starten på moderne sosialpolitikk)</p>	<p>I 1860 var tallet på leger 334- en pr. 4800 innbygger og tallet på jordmødre nærmere 500. Trass i vekst ble helsesektoren lite utbygd. Profesjonelle sykepleiere fantes ikke før på slutten av 1860-tallet. Den første var Cathinka Guldberg ved Diakonisseanstalten i Kristiania.</p> <p>Sundhetsloven av 1860</p> <p>1874 Ny bestemmelse i Kriminalloven ga dommerne mulighet til å dømme barn til opphold i forbedringsanstalt i stedet for i fengsel.</p> <p>Vergelovsloven av 1896 (lov om barnevern) Behandling av forsømte barn.</p>	<p>Ordningen med legd ble formelt opphevet i år 1900 da den nye fattigloven ble vedtatt (Lov om forsorgsvæset av 1900)</p> <p>1951 Spesialscoleloven 1953 noen av skolene ble overført til sosialdepartementet og ble kalt verneskoler.</p> <p>Skolehjem, institusjon/ anstalt som kombinerte barnehjem og skole. Oppgave: Forbedre barn og ungdom som hadde vist dårlig oppførsel eller som var rammet av omsorgssvikt.</p> <p>Den store reformen av betydning for den kommunale sosialhjelpen kom i 1964 med Lov om sosial omsorg.</p> <p>Offentlige velferdstilbud for utviklingshemmede er i hovedsak et etterkrigsfenomen. Tidligere var dette et familie og forsorgsansvar, dvs. lokalsamfunnet og kirkelige institusjoner et visst ansvar, bl.a. gjennom legdsystemet. I de store byene var det etablert arbeidshus, tukthus og "dårekister" som samlet ulike kategorier avvikere.</p> <p>I 1949 vedtok Stortinget en lov der staten garanterte for driftsutgifter til hjem som "mottar åndssvake til pleie, vern og opplæring". Loven danner grunnlaget for institusjonsbygging utover på 1950- og 60-tallet.</p> <p>HVPU-reformen tredde i kraft 1.1.1991.</p> <p>De store sentralinstitusjonene ble nedlagt og det fylkeskommunale helsevernet for psykisk utviklingshemmede ble avviklet og overført til kommunene.</p>

LOKALE INSTITUSJONER			
	<p>Amt sykehus Distriktslege Johan Andreas Gotthilf Raabe (1785-1858) kjøpte eiendommen Evenrud i 1819. I hans tid var det sykehus på Evenrud. Sønnen, Franz Christian Raabe (1820-1885) tok over gården. Han var også distriktslege på Toten.</p>	<p>Toftes gave ble opprettet i 1844 i Christiania som guttehem for feiltilpassede gutter. Institusjonen flyttet til Nedre Sund på Helgøya i 1877. 120 plasser. 40 plasser reservert barn dømt til opphold på forbedringsanstalt. Drevet som skolehem fra 1896-1949.</p>	<p>Billerud fattiggård. Kommunen kjøpte Billerud gård i 1902. Mat og bolig mot arbeidskraft. I 1910 var det tuberkoloseykehus på Billerud. Senere pleiehjem og aldershjem fram til 1985.</p> <p>I Østre Toten sykehus (senere Østre Toten sykehjem) opprettet av kommunen som tuberkolosehjem i 1916.</p> <p><u>Skolehjem:</u> Trogstad offentlige skole ble opprettet i 1937 som en av statens grunnskoler for jenter, 13-17 år, med atferdsproblematikk. Senere barnevernsinstitusjon for jenter. Avviklet 1993. I dag behandlinginstitusjon under Sollia kollektivet.</p> <p>Statens skolehjem opprettet i 1900 Rogneby offentlige skole / Toten offentlige skole 1913-1995. Skole for jenter med atferdsproblemer 12-16 år. Senere Rogneby kompetansesenter spesialscole, spesialpedagogisk kompetansesenter for ungdom 12-23 år med sosiale og emosjonelle vansker.</p> <p>Solveig Nagell og mannen startet et barnehjem med i Sletta 1938. Dette var en av de første institusjonene for åndssvake i Norge. Driften var basert på antroposofisk tankegang. Forløperen til Granly stiftelse. Arthur og Marie Jeanne Ulriksen drev institusjonen sammen fra 1956.</p> <p><u>Andre institusjoner for psykisk utviklingshemmede:</u> Totenåsen pleiehjem Igelsrud</p> <p><u>Aldershjem:</u> Labo bo- og servicesenter Fjellvoll bo- og servicesenter Kapp bo- og servicesenter fra 1985 (tok over for Billerud aldershjem)</p> <p>Crammers hjem Petershagen - psykiatri Midttun – ferie og rekreasjonssted for blinde</p>

KULTURHISTORIE			
1500, 1600 og 1700	Ca. 1800- 1850	Ca. 1850-1900	Ca. 1900 -
BEVEGELSER, ORGANISASJONER, LAG OG FORENINGER			
	<p>Haugianerne</p> <p>Thranebevegelsen Krav: lavere kornpriser, bedre kår for husmenn, bedre allmueskole, allmenn verneplikt og allmenn stemmerett for menn.</p>	<p>Fra 1860 – politiske bevegelser med mer varig preg gjorde sitt inntog. Bondevennene Venstre Arbeiderpartiet</p> <p>Framvekst av organisasjonssamfunnet Åpent for alle sosiale lag Skytterforeninger Misjonsforeninger</p>	<p>Idrettsforeningene en viktig del av stedes identitet. Lena IF opprettet 1907.</p>
MØTEPLASSER			
			<p>Kolbu Kommunale møter i Kolbu kommune ble holdt på Kirkenær skole 1908-20</p> <p>Tingvang</p> <p>Festplass i nærheten av Kolbu kirke</p> <p>Totenvika Elvly – bygd 1923 av ulike foreninger i totenvika. Erstattet Fossheim som Viken arbeiderforening hadde kjøpt i 1901</p> <p>Skreia Skreiaparken anlagt på 1920-tallet. Tradisjonell folkepark med danstilstelninger. Storhetstid fra krigen og fram til ca. 1970.</p> <p>Lena Lena bad bygd 1937 av Østre Toten sanitetsforening for bedre hygiene. Driften ble finansiert blant annet gjennom kinodrift.</p> <p>Lenaparken- antageligvis fra 1920-30tallet</p> <p>Hoff arbeidersamfunn</p> <p>Festiviteten 1913</p> <p>Audheim kjøpt til kommunelokale 1931</p> <p>Hoff arbeidersamfunn 1889.</p> <p>Kapp Politisk radikalisme og organisering av arbeiderne Kapp Melkefabrikk Kapp Arbeidersamfunn bygd 1911</p>

ANNEN KULTURHISTORIE			
		<p>Sagnet om Dystetromma stammer fra Sveriges angrep på Norge i 1808</p> <p>Marie Wexelsen Jeg er så glad hver julekveld, Sukkestad 1859</p> <p>Amtmannens døtre på Stenberg antas å være modell for boka med samme navn Camilla Collet 1864-1855</p> <p>Signe Scheel malte bildet Skrivergarden 1888</p> <p>Peder Balke, tidligere Peder Andersen, malte veggmalier på Dyhrin (brent), vestre-Balke og Rognstad som tilbakebetaling for kostet utdanning, samt 11 veggmaleriene på Billerud på bestilling fra sorenskriver Christoffer Weidemann.</p>	

Bygningsmaterialer og teknikker

Fundamentering

I gammel tid bygde de huset direkte på jordbakken. Etterhvert ble det vanlig å legge steiner under huset for å unngå at det kom inn vann. Som gulv ble det brukt jord eller leire som ble stampet hardt. På 1700-tallet ble det tatt i bruk mer grundig fundamentering med gråsteinsmurer.

Lafting

Lafting var den dominerende byggemåten i Norge gjennom middelalderen og frem til slutten av 1800-tallet. I resten av Europa var utmurt bindingsverk mest vanlig. De eldste laftehusene i vårt distrikt stammer fra 1600-tallet.

Rik tilgang på barskog og kvasse bearbeidingsredskaper av jern ga grunnlag for lafteteknikkens dominerende plass i norsk byggeskikk. Furu ble som regel foretrukket som materiale i laftede hus, fortrinnsvis rettvokste stokker med mest mulig malmved, men tettvokst gran av god kvalitet kunne også brukes. Laute kunne brukes til stolper. De rettvoksene bartrærne kan ved hjelp av meddraget legges oppå hverandre til tette vegger, sammenholdt i hjørnene ved hjelp av laftehogget.

Opprinnelig ble den runde stokken brukt uten videre bearbeiding, men utover i middelalderen ble det også vanlig å hugge stukkene i en oval form. Ved at en del av yteveden ble hugd bort, reduserte man faren for oppsprekking på sideflatene. Etter ca. 1700 ble paneling av husene vanlig, og stukkene ble flathugd eller skåret på de sidene som skulle danne loddrette veggflater. Utover 1800-tallet begynte man å kløyve tømmeret i flere stokker (plankelaft) og etter hvert også å pløye not og fjær i stukkene (pløyd laft).

Datering

Utformingen av laftehodene har forandret seg over tid.

- Sekskantlaft går for å være eldre enn 1800
- Åttekantet laft fra ca. 1830

Reisverk / bindingsverk

Tømmerhusene var materialkrevende. Oppgangssaga kom i bruk fra ca. 1500. Da kunne man bygge hus av reisverk og bindingsverk som var mindre materialkrevende. Husene ble panelt (kledd med bord). I reisverket ble plankene satt på ende, tett sammen. For å styrke og tetthet veggen ble det laget spor i plankene, dvs. not og fjær.

Bindingsverket ble etter hvert enerådende i moderne trehusbebygning. Det er rammeverk med store åpninger der det er god plass til isolasjon. Veggene kles på begge sider med isolasjon.

Isolasjon

Mose, lav, jord, sagflis og høvelflis. Først i 1950-årene kom isolasjonsmateriale som glassull og steinull.

Dagens flis-isolasjon som går under betegnelsen Hunton og Iso fiber, som er basert på gjenvunnet papir. Hunton og Iso fiber brukes ofte i forbindelse med begrepet sunde hus – der plast på innsiden er erstattet med damp-brems/papirbasert – ikke så veldig tette.

Taktekkingsmaterialer

Amtmann Sommerfeldt forteller i 1790 om ulike måter å tekke husene på:

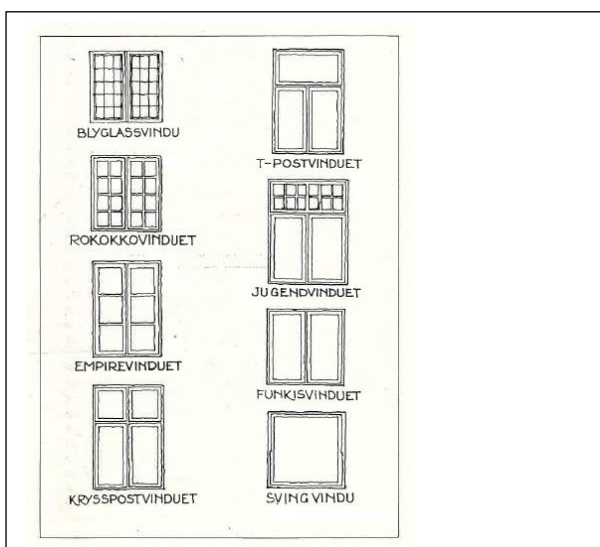
- Granbark eller fyrrebark .
Grantrærne ble borkeflådd der de stod. Tok hardt på skogen, trærne tørket inn.
- Bark bedekt med spon av gran eller furu.
I dag er borketakene forsvunnet. På 1800-tallet startet man mange steder høvling av takflis, og flistaket erstattet i mange sammenhenger borketekkingen.
- Never belagt med jord eller små steiner
- Saugbord
- Skiverstein
- Teglstein
Teglstein kom i vanlig bruk fra 1770-åra. Teglverket på Rognstad var et av de første og også det største. Mot slutten av 1800-tallet var det tegl som dominerte takene.

Oppvarming

På midten av 1700-tallet produserte jern- og glassverkene store mengder ovner og vindusglass, produkter som også bøndene fikk råd til å kjøpe.

Vindu

Av vinduets form og ruteinndeling kan vi lese omtrentlig alder på huset. Som regel skal vinduene alltid følge den stilarten huset er i nå.

Historisk alminnelige vindustyper

- Blyglassvindu fra ca. 1600-1750
- Smårutete med 6 vinduer i ramma 1700-tallet
- 8 ruter i ramma fra ca. 1790-1830
- Empirvinduet med tre store ruter i ramma fra ca. 1820-1900
- Krysspostvinduet fra ca. 1860 -1920
- 1900-tallet: Jugendvinduet, funkisvinduet og husmorvinduet fra 1960

Boka «Gamle trehus» har mye stoff om vinduer og dører ift. stilarter.

Dør

Fra siste halvdel av 1700-tallet ble det vanlig med overlys ved hjelp av smale vinduer over døra. Et hundre år senere ble det satt inn glass i selve døra.

De andre husene på gården

- Hus for oppbevaring av matvarer
- Hus for gardens dyr og vinterfôr til dem
- Hus knyttet til spesielle produksjoner og virksomheter

Stabbur

På 1700-tallet var det gjerne nok med ett stabbur på hver gård. Kjøttmat ble oppbevart nede og kornet i 2.etg. De gårdene som økte kornproduksjonen sterkt måtte imidlertid bygge nytt stabbur i 1820-åra.

Stabburet ble gjerne plassert et stykke fra de andre husa, slik at det ikke skulle gå brann i det om det kom varme laus. Et vanlig trekk i stabburene i distriktet fra 1600 - til 1700 tallet er at **veggene i 2. etg er bygd ut i forhold til 1. etg med et lite sprang**. Dette beskyttet veggene bedre.

I kornstabbur var det ikke uvanlig å legge dobbelt gulv med steinheller mellom. Noe som forhindret muligheten for å bore seg opp i kornbinger utenfra.

Matklokker kom i bruk utover 1800-tallet, vanlig å plassere klokketårnet på stabburet.

Fjøs og stall

Fjøs og stall var bygd hver for seg. Fjøsene var ofte tømret rett på bakken, uten vinduer med dyrene bundet rett til veggene. Møkka ble måket ut på en møkk-kok.

Embetsmennene begynte sist på 1700-tallet å bygge fjøs oppmurt av gråstein og med gjødselkjellere. Det var imidlertid etter den store omleggingen av februket i 1860-70 åra at bøndene flest bygde ordentlige fjøs. De måtte også ha mer plass til høyet som ble dyrket som kunstig eng. Dette var en dramatisk endring i gardsbebyggelsen, og som innebar en betydelig investering for den enkelte bonde.

Det nye fjøset ble ofte oppmurt inntil den gamle seks- eller åtteveggende låven. Den ble ofte bygd bredere, slik at en fikk mer forpass. Samtidig ble takhøgden på trevet slik at det kunne bygges innvendig kjøringsbruk over hele den nye låvebygningen. Stallen som før hadde stått som et eget hus med et lite fortred over, ble også bygd inntil den nye driftsbygningen.

Låve

Låven stod for seg selv. Det var først på siste halvdel av 1800-tallet at det ble vanlig med store sammenbygde driftsbygninger.

Enhetslåven

I siste del av 1800-tallet ble «enhetslåven» den vanlige formen på norske uthus. Tidligere hadde gårdene mange og relativt små uthusbygninger, en bygning for hver funksjon. Med enhetslåven ble de fleste funksjoner samlet under ett tak i en stor bygning. Typisk for enhetslåven er låvebrua som gjør det mulig å frakte høy til øvre del av bygningen, mens rom for husdyrene (fjøs og stall) er i første etasje over gjødselkjelleren. Disse ofte rødmalte låvene er en karakteristisk del av kulturlandskapet på bygdene. Overgang til enhetslåve var delvis et resultat at utskiftinger fra klyngetun med teigblanding til enkeltgårder.

Den nye låven ble ofte bygd bredere, slik at man fikk mer innvendig fôrplass. Samtidig ble takhøyden på trevet slik at det kunne bygges innvendig kjøringsbru over hele det nye låvebygningen. Stallen ble bygd inntil den nye driftsbygningen. Innkjøring med treskonning (som ikke trillet av kjørebrua) fordret noe annet enn for høyvogner. Da bøndene bygde sine kjørebruer i siste halvdel av 1800-tallet var de flate inne på låven.

Størhus / bryggerhus

Størhus eller bryggerhuset ble brukt til grovkjøkkenarbeid, baking, slakting, ølbrygging og klesvask. Dessuten ble det gjerne kokt låg til krøttera.

Bubygning

Ofte var det et eget bubygning på gardene. Det var burom for seletøy, saler og stassleder. Det var steinrulle og lagerrom for klær.

Gjøabua på Stabu er derimot eksempel på bryggerhus, skåle og bubygning i et hus. Jerngitterene i 2. etg vitner også om annen bruk. Stabu var lensmannsgård og lokalet ble brukt til arrestlokale.

Badstu

Et hus for tørking av korn. På Hoff prestegård står den gamle badstua fra 1789. Den var usedvanlig stor.

Prinsippet for badstuene er at det har et underrom med en stor gråsteinsovn uten pipe. Over der er det så et golv hvor kornet blir lagt utover. Større badstuer hadde hyller som kornet ble lagt utover på. Badstuene ble brukt til å tørke malt for ølbrygging og brenning, til tørking av lin og av trematerialer for å få tette gulv og paneler.

På grunn av brannfaren ble badstuene plassert et godt stykke fra tunet på garden. I dag er de fleste badstuene borte, derimot er minnet om den bevart i gamle åkernavn. Badstujordet – jordet som lå inntil badstua.

Lyur

Lyur for engeslått. Små, enkle hus, med god trekk plassert nederste i enga. Ettersom det var kornet som ble tatt inn på låven, ble høyet tatt inn her, og kjørt til gards ettersom det ble brukt. Luselafting.

Seterhus

Seterhus på åsen – enkelt bygd brukt om sommeren. Ofte bygd på gammelmåten lenge etter at nye byggematerialer var kommet. Størhus (her bodde budeia, og her skjede produksjonen av ost og smør) og fjøs. Mjølkebu – eget eller bygd sammen med størhuset. Var det mulighet for slått ble det også bygd lyu.

Liste over ulike registreringer, publikasjoner og dokumentasjoner fra museum, fylke og kommune

Informasjon fra Oppland fylkeskommune

1.1. Databaser/nettsider:

- Askeladden - automatisk fredete kulturminner, fredete bygninger og listeførte kirker
- SEFRAK - Mjøsmuseet som har originalskjemaene? Fylkeskommunen har kontaktkopier, Maihaugen har negativer.
- Kartverket, Historiske kart <https://www.kartverket.no/kart/historiske-kart/>
- Innlandsgis.no

1.2. Publikasjoner:

- Fylkesmannen i Oppland, Landbruksavdelingen, Trond Raddum, 2006: Balke-Lillo i Østre Toten, Småbruk/tidligere husmannsplasser, bureisingsbruk og arbeiderboliger i tilknytning til det nasjonalt verdifulle kulturlandskapsområdet
- Oppland fylkeskommune, Fagenhet for kulturvern, Kulturhistorisk rapport nr. 2-2003: Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap BALKE-LILLO, Østre Toten kommune i Oppland
- Nasjonal verneplan, Statens vegvesen: 230 Trondhiemske Kongevei, Østre Toten, Oppland – Hurdal, Akershus (med Skjærenbrua) https://www.vegvesen.no/attachment/62328/binary/16318?fast_title=Enkeltobjekt+221-270 (230 Trondhiemske Kongevei)
- NSB - diverse publikasjoner - informasjon om Skreiabanen og stasjonene.
- Oppland fylkeskommune, Fagenhet for kulturvern, Esben Waagner Birkeland, 2013: Langs Mjøsas bredder: Brygger og slipper i Oppland
- Herteig, Asbjørn Edmund (1955). *Bidrag til jernalderens busetningshistorie på Toten*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1955. No 1. Side 1- 189. Oslo

1.3. Annet registreringsarbeid:

- Fylkesmannen i Oppland, Landbruksavdelingen, Trond Raddum - registrering og planlegging av tiltak i noen setermiljøer på Totenåsen.
- Turstier på Toten - stort prosjekt for snart 20 år siden. Brosjyre om nettverket av stier som ble opprustet og severdigheter langs dem. (jfr Stig Horsberg, Fylkesmannen i Oppland)
- Pilegrimsleden (Kontakt Granavollen v/ Jane Dahl Sogn)
- Fredningsstrategi - Nasjonale minoriteter- Skogfinsk - Oppland fylkeskommune har startet et arbeid med å systematisere opplysninger om skogfinsk - noe er digitalisert, andre ting samlet i permer - ikke fullført
- Fredningsstrategi - 2. verdenskrig - Oppland fylkeskommune har startet et arbeid med å systematisere opplysninger om 2. verdenskrig - noe er digitalisert, andre ting

samlet i permer - Mjøsmuseet v/Trond Raddum var behjelpelig med arbeidet. Festiviteten og Ridehall på Starum er kulturminner knyttet til den perioden.

- Fagmelding Oppland fylkeskommune - pågående arbeid - under temaet "Krig- og forsvarshistorie" har vi funnet ut at det er mye interessant i Østre Toten som man gjerne kan jobbe videre med - blant annet eksersisplasser, sjefsgårder/kapteins gårder, telthus, militærleir, veter og varder og bygdeborger - ikke digitalisert Under temaet "Felleskap og demokrati" har vi funnet at det er interessant historie knyttet til embetsmannsgårder, helse og sosialvesen og rettsvesen. Amtets første sykehus lå på Mellom-Rudstad og siden på Evenrud, og på Rogneby var det en anstalt for piker tilsvarende Bastøy. Det er videre interessant skolehistorie i Østre Toten, eksempelvis Valle. Festiviteten er et objekt som knytter seg til fellesskap og demokrati som tema. Kulturminner knyttet til ferdsel på Mjøsa, som bevarte brygger (Birkeland 2013), fartøyer osv. er et annet interessant tema. Mjøsmuseet har god oversikt over det siste.
- Registreringene som ble gjort som grunnlag for Vegvesenets verneplan. Egen perm. Norsk vegmuseum kan ha mere om gamle veger - kontaktperson Cathrine Thorstensen.
- Stedsanalyse Skreia omkring 2010, støttet av OFK

1.4. Tilrettelegging/ formidling:

- BARK: Gilhe ca 1990 (kontaktperson Nina Hildre)
- Miljø i Totenvika, områdene nedenfor Skreia sentrum, diverse skilting og tiltak for en del år tilbake. (jfr Stig Horsberg, Fylkesmannen i Oppland)
- Pilegrimsleden: skilt ved utvalgte kulturminner, som Hoffsvangen og Dyste med flere, og merkestolper ved kulturminner som kirketufta på Alfstad osv.
- Kongevegen over Totenåsen: skilt blant annet ved Grøna skysstasjon. Kontaktperson Ann Kristin Engh, SSV Region øst.

1.5. Arealplaner:

- Bygninger som er regulert til bevaring.
- Reguleringsarbeid Lena.
- Reguleringsarbeid Kapp

1.6. Tilskuddsordninger:

Det kan finnes mye informasjon om enkeltminner i søknader om tilskudd:

SMIL: Stig Horsberg hos Fylkesmannen har regneark med oversikt over innvilgede SMIL-tilskudd for åra etter 2004/2005, men bare nøkkelopplysninger som navn på søker og tiltaket. Før 2004 fjernarkivet og papirdokumenter.

Tiltak som har mottatt støtte fra Norsk kulturminnefond.

Befaringsrapporter i Østre Toten i perioden 1.1. 2009 -10.4. 2018

Hensikt/motivasjon:

1. råd og veiledning på generelt grunnlag/antikvarisk vurdering/vurdering av bruksmessig og teknisk tilstand, bl.a. for å ta bygningen i bruk eller forts. bruk (BRUK),
2. vurdering av teknisk tilstand (TEKN).
3. som grunnlag for å søke tilskudd til å gjennomføre tiltak (TILSK).
4. uttalelse til riving, enkel dokumentasjon (RIV).
5. uttalelse til plansak (PLAN)

Kategori 1. bestilt av eier, ofte etter tips fra kommunen eller fylket.

Kategori 2. bestilt av eier, eller gjennomført på eget initiativ, eller på initiativ fra andre.

Kategori 3. bestilt av eier ofte etter tips fra kommunen eller fylket.

Kategori 4. som regel bestilt av kommunen eller fylket.

Kategori 5. bestilt av kommunen eller fylket.

gnr/bnr	Sted/objekt	Adr.	Hensikt
315/13	Fagertun - forretningsgård	Kolbu	BRUK/TEKN
23/1	Halvorsrud, gml. tun - gardssag - skåle/utedo - bryggerhus - stabbur - våningshus - smie - låve/stall	Skreia	BRUK (TILSK/RIV)
236/67	Håjen øvre - snekkerverksted	Lena	TILSK
101/3	Kapp Melkefabrikk - mjøssida	Kapp	BRUK/TEKN
101/3	Kapp Melkefabrikk - kølbingen	Kapp	BRUK/TEKN/(RIV)
	Klokkergården, Hoffsvangen	Lena	PLAN
272/1+fle	Møllerhagen - hovedbygningen	Kolbu	BRUK
247/1	Presterud - sidebygningen	Kolbu	BRUK/TILSK

158/3	Schjøll nordre - låven	Lena	BRUK/TEKN
158/3	Schjøll nordre - låven	LENA	TILSK
105/11	Senstad - våningshus - driftsbygning	Kapp	BRUK
187/7	Skjefstad nedre - låven	Lena	TILSK/BRUK/TEKN
73/4	Toreng - våningshuset - uthuset	Lena	BRUK/TEKN/(TILSK)
	Verneverdige miljøer i Yttervika		PLAN
	Balke kirke - skader i murkonstruksjonen		TEKN
121/1	Breili gård - hovedbygningen	Nordlia	TEKN
315/13	Fagertun - forretningsgård	Kolbu	TILSK
5/51	Haugen, husmannsbruk - fjøset	Skreia	BRUK/TEKN
299/3	Haukaas nordre - hovedbygningen	Kolbu	BRUK
94/1	Hoff prestegård - potetkjeller, utedo, redskapshus	Lena	RIV
166/67	Lae-gården - forretningsgård i Lena sentrum	Lena	BRUK
4/1	Ouren søndre - bolighus, fredet	Skreia	TEKN
99/15	Smørviken - stedet og hovedbygningen	Kapp	BRUK/TEKN
179/8	"Telegrafan" på Hoff	Lena	RIV
	Smørvika "del av innenlandsk sjøfartskultur som er unik i Norge"	Kapp	PLAN

284/8	Dyste søndre - stabbur	Kolbu	TEKN
18/2	Ekren søndre - den gamle hovedbygningen	Skreia	RIV
212/9	Nygård i Brennsæterroa - det gamle våningshuset og fjøset	Skreia	BRUK/TEKN/RIV
276/1	Ottersveen søndre - gmlt. våningshus	Kolbu	BRUK/TEKN
149/4	Petterstuen (Solheim) - driftsbygningen	Lena	BRUK/TEKN
183/11+2	Stensvang, - industribygg i Lena sentrum, verne vurdering	Lena	
183/11+2	Stensvang, - industribygg i Lena sentrum, uttalelse til reg.plan	Lena	PLAN
166/1	Sukkestad øvre - hovedbygningen etter brann, verne vurdering (for politiet)	Lena	BRUK
286/3	Tandsæter mellom - stabburet	Kolbu	TEKN
8/3	Årsbybakken, husmannsbruk - våningshuset	Skreia	TEKN
136/9	Arneberg - driftsbygningen	Nordlia	BRUK/TEKN
133/1	Fjeld - drengestua	Nordlia	TILSK/TEKN
37/1	Grøna, tidligere skystasjon - stedet og bygningene	Skreia	BRUK/TEKN/TILSK
5/8+10	Haugland - sommerfjøset, landskapstiltakstiltak	Skreia	TEKN/(TILSK)
90/2	Kilestranden, husmannsbruk - våningshuset	Kapp	BRUK/TEKN
21/8	Panengstuen, husmannsbruk - stedet, eier og RA	Skreia	BRUK

71/1	Hveem østre - tun med flere gamle bygninger	Lena	BRUK/TEKN
24/1	Hørland - smia	Skreia	TEKN
	Nedre Skreiskog hytte, alm.l. nr 5		BRUK/TEKN/TILSK
24/11	Slåttsveen, husmannsbruk - våningshus	Skreia	BRUK/TEKN/(TILSK)
70/9	Thorstad - størhuset	Skreia	TEKN/TILSK
8/1	Årsby - stabburet	Skreia	TEKN/(TILSK)
	Bekymringsmelding		PLAN/RIV
68/1	Faarlund østre - den gamle hovedbygningen	Skreia	TEKN/(TILSK)
255/1	Fjeldberg - det gamle Holte klokkestøperi	Kolbu	TEKN/(TILSK)
236/7	Håjen øvre - våningshuset - verne vurdering	Lena	TILSK/TEKN
	Kraby stasjon - stasjonsbygningen	Lena	TEKN/TILSK
13/20	Lilleeng - våningshuset - tilbygg	Skreia	BRUK
147/28	Nord-Bytet / Bytet - gmlt våningshus/kubbus, verne vurdering	Lena	BRUK/TEKN/RIV
70/9	Thorstad - gjelder størhuset - takarbeidene er ferdig	Skreia	TILSK/TEKN
264/3	Ytterenga - våningshus, flytting	Kolbu	RIV
207/1	Østby - kårbygningen, stabburet/størhuset	Skreia	TEKN/(TILSK)

71/1	Hveem østre - tun med flere gamle bygninger	Lena	BRUK/TEKN
24/1	Hørland - smia	Skreia	TEKN
	Nedre Skreiskog hytte, alm.l. nr 5		BRUK/TEKN/TILSK
24/11	Slåttsveen, husmannsbruk - våningshus	Skreia	BRUK/TEKN/(TILSK)
70/9	Thorstad - størhuset	Skreia	TEKN/TILSK
8/1	Årsby - stabburet	Skreia	TEKN/(TILSK)
	Bekymringsmelding		PLAN/RIV
68/1	Faarlund østre - den gamle hovedbygningen	Skreia	TEKN/(TILSK)
255/1	Fjeldberg - det gamle Holte klokkestøperi	Kolbu	TEKN/(TILSK)
236/7	Håjen øvre - våningshuset - verne vurdering	Lena	TILSK/TEKN
	Kraby stasjon - stasjonsbygningen	Lena	TEKN/TILSK
13/20	Lilleeng - våningshuset - tilbygg	Skreia	BRUK
147/28	Nord-Bytet / Bytet - gmlt våningshus/kubbehus, verne vurdering	Lena	BRUK/TEKN/RIV
70/9	Thorstad - gjelder størhuset - takarbeidene er ferdig	Skreia	TILSK/TEKN
264/3	Ytterenga - våningshus, flytting	Kolbu	RIV
207/1	Østby - kårbygningen, stabburet/størhuset	Skreia	TEKN/(TILSK)

Bygningsrådgivers engasjement inn mot temaer knyttet til fredede og verneverdige bygninger i privat og offentlig eie 2019.

Auern, Totenvika	Fredet våningshus i Totenvika. Tildelt midler fra RA. <i>Div. oppfølging.</i>	Privat/Kulturarv
Bjørkebakken, Totenvika	Hytte/bu nede ved Mjøsa. Tilstands- og tiltaksvurdering, grl. for tilskuddsøknad. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Dalby, Skreia	Gammel husmannsstue på Krabyskogen. Tilstands- og tiltaksvurdering, grl. for tilskuddsøknad. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Dysthe, Kolbu	Uttalelse til ferdigrapport for Kulturminnefondet. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Fossen, Skreia	Gammelt vognskjøel og potetlager. Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.l. for søknad om SMIL- tilskudd. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier

Foss, Kapp	Rivesøknad våningshus. <i>Befaring med rapport utført av Tore Røbergshagen i fylkeskommunen i mitt sykefravær.</i>	Privat/ Kommunen/ Kulturarv
Gimle på Kampen ved Håjen, Lena	Gammelt våningshus, «Mary-huset». Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.I. for søknad til Kulturminnefondet. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Hammerstad nordre, Totenvika	Hovedbygningen på gården, hovedtema vinduer. Tilstands- og tiltaksvurdering. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Haugerud, Kolbu	Gammelt stabbur. Tilstands- og tiltaksvurdering. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Hersjøen fellessæter på Totenåsen	Det gamle fellesfjøsset – aktivitetshus for hyteeierne? Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.I. for søknad om SMIL-tilskudd. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/ allmenningen
Hjemli nedre, Skreia	Uttalelse til søknad om riving av gammelt sveitserstils våningshus. Alternativ til riving. <i>Befart tre ganger - med eier, med Kulturarvenheten, alene/rapport</i>	Privat/ Kulturarv
Dalheimgården, Lena (Hommerstadgården)	Kombinert bolig og forretningsgård, rik på jugendstilelementer. Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.I. for videre prosjektering. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Kvem østre	Gårdsanlegg fra 1700-/1800-tallet, oppdatering av tilstands- og tiltaksvurdering fra 2014, gr.I. for søknader om tilskudd. <i>Befaring/rapport.</i>	Privat/eier
Kværnum Mølle	Gammelt mølleanlegg inntil Lenaelvas stryk gjennom Skreia tettsted. Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.I. for søknad til Kulturminnefondet. <i>Befaringer/rapport.</i>	Privat/eier
Toten Montessoriskole, Kolbu (gamleskolen på Lund)	Styret for skolen vurderer riving av gamleskolen. Tilstands- og tiltaksvurdering. Oppkobling til prosjektet BEVAR BYGG - BEVAR KLIMA, case-studier som skal belyse effekten av å oppgradere bygninger bruksmessig og energimessig som alternativ til riving og nybygging. <i>Befaring/rapport 2020.</i>	Privat/eier
Nordby, Lensbygda	Fødestedet til grunnleggeren av IDEAL flatbrødfabrikk. Våningshus som er gjort om til garasje. Eier ønsker å rive. Tilstands- og tiltaksvurdering. <i>Befaring. Rapporten skrives i 2020.</i>	Privat/eier
Hytte ved Furusjøen i Nord Fron	Eierne bor på Østre Toten. Veiledning ift. tiltak på bygninger. Henvist også til Håvard.	Privat/eier

Rogneby, Kraby	Takrenner på fredet drengestue. <i>Veiledning pr. e-post.</i>	Privat/eier
Solbakken, Lena	Fødestedet for musiker og komponist Leif Solberg. Bygninger rike på jugendelementer. Regulert til bevaring i reg.plan fra 2010. Oppkjøper ønsker å rive for å bygge ut området med 15 leiligheter. Tilstands- og tiltaksvurdering, gr.l. for videre bevaring og bruk. Saken fortsetter inn i 2020. <i>Befaringer bl.a. med Kulturarv/rapport.</i>	Privat/ kommunen/ Kulturarv
Smia på Røise, Kolbu	Div. oppfølging ved gjennomføringen av restaureringsarbeidene på smia.	Privat/ håndverker
Ødegården (Øgarden) i Rossgutua, Skreia.	Beitefjøs med mjølkingsstall, i bruk i mjølkeproduksjon på Balke vestre inntil for ca. 20 år siden. Eier ønsket egentlig å rive. <i>Befaringer bl.a. med Kulturarv/rapport.</i>	Privat/ Kommunen/ Kulturarv
Østre Toten sjukehus	Den gamle sjukehusbygningen er av kommunen meldt inn til Planforum i fylkeskommunen, de ønsker å rive. <i>Uttalelse og foto til Kulturarv.</i>	Kommunen/ Kulturarv

Bygningsrådgivers engasjement inn mot temaer knyttet til fredede og verneverdige bygninger i privat og offentlig eie 2020

Allestan, Skreia	Driftsbygningen har kollapse. Eier ønsker å føre opp et nytt uthus som er litt mer enn en dobbel villagarasje. <i>Uttalelse i hovedsak til kommunen.</i>	Privat/eier
------------------	--	-------------

Bjørkebakken, Totenvika	Hytte/bu nede ved Mjøsa. Tilstands- og tiltaksvurdering, grl. for tilskuddsøknad. <i>Befaring med rapport.</i>	Privat/eier
Det tidligere ekspedisjonshuset til dampskipsanløpet på Kapp Melkefabrikk for trafikk mellom Kapp og Hamar.	Tilstands- og tiltaksvurdering. <i>Befaring med rapport.</i>	Kommunen som eier
Hermanrud, Kapp	<i>Gjennomgang av bygningsmiljøet, teknisk/antikvarisk tilstand.</i> <i>Befaring med rapport.</i>	Privat/eier
Dalheimgården, Lena (Hommerstadgården)	Kombinert bolig og forretningsgård, rik på jugendstilelementer. Fornyet tilstands- og tiltaksvurdering, gr.l. for videre prosjektering. Litt annen vinkling enn forårets gjennomgang. <i>Befaring med rapport.</i>	Privat/eier
Kølbingen ved Kapp Melkefabrikk	Uttalelse til søknad om riving.	Kommunen som eier
Toten Montessoriskole, Kolbu (gamleskolen på Lund)	Styret for skolen vurderer riving av gamleskolen. Tilstands- og tiltaksvurdering. Oppkobling til prosjektet BEVAR BYGG - BEVAR KLIMA, case-studier som skal belyse effekten av å oppgradere bygninger bruksmessig og energimessig som alternativ til riving og nybygging. <i>Rapportskriving etter befaringen i 2019.</i>	Privat/eier
Molberg, Totenvika	Tiltak på gammel reisverks utløe. <i>Befaring med rapport.</i>	Privat/eier
Nordby, Lensbygda	Fødestedet til grunnleggeren av IDEAL flatbrødfabrikk. Våningshus som er gjort om til garasje. Eier ønsker å rive. Tilstands- og tiltaksvurdering. <i>Rapportskriving. Befart i 2019.</i>	Privat/eier
Ødegården (Øgarden) i Rossgutua, Skreia.	Beitefjøs med mjølkestall, i bruk i mjølkeproduksjon på Balke vestre inntil for ca. 20 år siden. Eier ønsket egentlig å rive. <i>Stedet har kommet velberget ut av knipa.</i> <i>Fylkeskommunen finansierer TG-løft fra 2 til 1.</i>	Kulturarv i fylkeskommunen
Stiftelsen Norsk hestesenter, Starum	Det lille ridehuset oppført i 1942 av de tyske okkupantene. Står omtrent som da tyskerne forlot stedet. Viktig, bevart kulturminne mye også pga. autentisiteten og relativt god teknisk stand. Er i bruk som ridehus også i dag. <i>Befaringer med rapport.</i>	Privat/eier

Hvor finne lokalhistorisk informasjon?

- Bygdebok 1-5
 - Årbok for Totn 1978-2005
 - Temaregister
 - Årbok for Mjøsmuseet fra 2006 –
 - Norske gardsbruk
 - Perm biblioteket: Fornminner i Oppland, Østre Toten
 - 1997. Jacobsen, Harald: Kulturminner og skogbruk
 - Østbye Thor: Kulturminner. Friluftsliv. Naturområder langs Lenaelva mellom Sundvika og Bråstaddalen.
 - Toten almænningshistorie
 - Toten målet
 - O.Rygh: Gardsnavnene
 - 2017. Dahl Rolv , NAs Houg Ole, Nystuen Johan Petter : Mjøs område. Geologi og landskap
 - 2017 Nøkleby, Olaf: Valle 100 år. 1997-2017.
-
- Kulturminnesøk
 - Askeladden
 - KULA - et register over *Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse*
 - SEFRAK-registreringer
 - Lokalhistoriewiki
-
- Kulturhistoriske stedsanalyser
-
- Kulturhistoriske arkiver:
 - Oppland slekt og data
 - Digital arkivet
 - Digitalt museum
 - Statsarkivet Hamar
 - Photoserviceoppland.no
 - KN reise

Liste over kulturminner i Østre Toten

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
Brygger			
Fjellhaug brygge, Totenvika		Annen bygningslokalitet	1800-tallet
Hjell brenneri brygge, Totenvika		Annen bygningslokalitet	1800-tallet
Åpningen brygge, Totenvika		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, fjerde kvartal
Talloddenbrygga, Kapp		Annen bygningslokalitet	Etterreformatorisk tid
Smørvigen, Kapp		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, første kvartal
Kapp ferjebrygge, Kapp		Annen bygningslokalitet	1900-tallet, tredje kvartal
Kapp Brygge, Kapp		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, fjerde kvartal
Storbrygga, Kapp Melkefabrikk		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, fjerde kvartal
Steinbrygga		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, fjerde kvartal
Hekshus brygge		Annen bygningslokalitet	1800-tallet, tredje kvartal

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
Tegelverk			
Rognstad Teglverk	Rognstad Teglverk	Glass-keramikk-tegl produksjon	1700-tallet
Leiruttak	Leiruttak	Glass-keramikk-tegl produksjon	Etterreformatorisk tid
Teglverk, Damstokkbrua	Teglverk, Damstokkbrua	Glass-keramikk-tegl produksjon	Etterreformatorisk tid
Teglverk, Forstadkvennom	Teglverk, Forstadkvennom	Glass-keramikk-tegl produksjon	Etterreformatorisk tid
Narumsverket	Narumsverket	Glass-keramikk-tegl produksjon	1800-tallet
Teglverk, Tonga, Kolbu	Teglverk, Tonga, Kolbu	Glass-keramikk-tegl produksjon	1900-tallet
Leiruttak, Kolbu	Leiruttak, Kolbu	Glass-keramikk-tegl produksjon	Etterreformatorisk tid
Teglverk og Frørenseri	Teglverk og Frørenseri	Glass-keramikk-tegl produksjon	1800-tallet, fjerde kvartal 1900-tallet, første kvartal
Teglverk, Vestre Kraby	Teglverk, Vestre Kraby	Glass-keramikk-tegl produksjon	1800-tallet, tredje kvartal
Teglverk, Fjellhaug	Teglverk, Fjellhaug	Glass-keramikk-tegl produksjon	1800-tallet, tredje kvartal
Teglverk, Fjørkenstad	Teglverk, Fjørkenstad	Glass-keramikk-tegl	1800-tallet, tredje

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
		produksjon	kvartal
Garveri			
Brohaug Garveri	Brohaug Garveri	Industrianlegg	1800-tallet, første kvartal
Grønland garveri	Grønland garveri	Industrianlegg	1800-tallet
Garveri, Håjen	Garveri, Håjen	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Brovold Garveri	Brovold Garveri	Industrianlegg	1800-tallet
Mølle / industri			
Mølla på Sveen/Møller	Mølla på Sveen/Møller	Industrianlegg	1700-tallet, tredje kvartal
Mølle på Galgerudbruket	Mølle på Galgerudbruket	Industrianlegg	1800-tallet, første kvartal
Kværnum bruk	Kværnum bruk	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde kvartal
Frørenseri, kornrenseri.	Frørenseri, kornrenseri.	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Landheim Veveri	Landheim Veveri	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde kvartal
Kjølseth Brænderi	Kjølseth Brænderi	Industrianlegg	1800-tallet, andre kvartal
Sag, Fossen	Sag, Fossen	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
			kvartal
A/S Opland Potetmelfabrikk	A/S Opland Potetmelfabrikk	Industrianlegg	1900-tallet, andre kvartal
Brustu-Mølle, Jeriko Mølle	Brustu-Mølle, Jeriko Mølle	Industrianlegg	1700-tallet, tredje kvartal
Håjen mølle	Håjen mølle	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde kvartal
Toten Potetmelfabrikk	Toten Potetmelfabrikk	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde kvartal
Gjerstad Brænderi	Gjerstad Brænderi	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
Sagbruk, Håjen	Sagbruk, Håjen	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Sagbruk med flishøvel, Håjen	Sagbruk med flishøvel, Håjen	Industrianlegg	1900-tallet, første kvartal
Jerstadbruket	Jerstadbruket	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Hallingstad Mølle og sagbruk	Hallingstad Mølle og sagbruk	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Smie og frørenseri, Smedstad	Smie og frørenseri, Smedstad	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
Kolbu Bruk	Kolbu Bruk	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
Farger, Kolbu	Farger, Kolbu	Industrianlegg	1800-tallet

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
Narum Brenneri	Narum Brenneri	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Sagbruk, Narumbrua	Sagbruk, Narumbrua	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Mølle, Molstad	Mølle, Molstad	Industrianlegg	1700-tallet, fjerde kvartal
Mølle og sagbruk, Røyse	Mølle og sagbruk, Røyse	Industrianlegg	1600-tallet, første kvartal
Bråstad Mølle	Bråstad Mølle	Industrianlegg	1900-tallet, første kvartal
Fargerhaugen	Fargerhaugen	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Nedre Kvikstadbruket	Nedre Kvikstadbruket	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Fjølstadbruket mølle	Fjølstadbruket mølle	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Øvre Kvikstadbruket	Øvre Kvikstadbruket	Industrianlegg	Etterreformatorisk tid
Toten Flatbrødfabrikk	Toten Flatbrødfabrikk	Industrianlegg	1900-tallet, andre kvartal
Kloppen Trevarefabrikk, Kraby	Kloppen Trevarefabrikk, Kraby	Industrianlegg	1900-tallet, første kvartal
Solhaug Trevarefabrikk	Solhaug Trevarefabrikk	Industrianlegg	1900-tallet
Brenneri			
Hjell Brenneri	Hjell Brenneri	Industrianlegg	1800-tallet, tredje

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
			kvartal
Bilitt Brenneri	Bilitt Brenneri	Industrianlegg	1800-tallet, andre kvartal
Hekshus Brenneri	Hekshus Brenneri	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
Bilitt Mølle	Bilitt Mølle	Industrianlegg	1900-tallet, første kvartal
Hermanrud Mølle	Hermanrud Mølle	Industrianlegg	1900-tallet, første kvartal
Toten Bryggeri	Toten Bryggeri	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
Lindstad Konfeksjonsfabrikk	Lindstad Konfeksjonsfabrikk	Industrianlegg	1900-tallet, andre kvartal
Frørenseri	Frørenseri	Industrianlegg	1800-tallet, tredje kvartal
A/S Hveems Frørenseri	A/S Hveems Frørenseri	Industrianlegg	1800-tallet, fjerde kvartal
Hemandrud	Hemandrud	Industrianlegg	1800-tallet, første kvartal 1800-tallet, fjerde kvartal
Gile Brenneri	Gile Brenneri	Industrianlegg	1800-tallet, andre kvartal
Pottaskekokeri, Lunna	Pottaskekokeri, Lunna	Industrianlegg	1700-tallet, fjerde kvartal

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
Kirker			
Alfstad kirkested	Alfstad kirkested	Kirkested	Middelalder
Dyste kirkested	Dyste kirkested	Kirkested	Middelalder
Alstad (Alfstad) kirkested		Kirkested	Middelalder
Balke kirkested	Balke kirkested	Kirkested	Middelalder
Fjell kirkested		Kirkested	Middelalder
Hoff kirkested	Hoff kirkested	Kirkested	Middelalder
Kapp kirkested	Kapp kirkested	Kirkested	1900-tallet, andre kvartal
Kolbu kirkested	Kolbu kirkested	Kirkested	Middelalder 1700-tallet, andre kvartal
Kvem (Hveem) kirkested		Kirkested	Middelalder
Nordlien kirkested	Nordlien kirkested	Kirkested	1900-tallet, første kvartal
Totenviken kirkested	Totenviken kirkested	Kirkested	1800-tallet, fjerde kvartal
Kraftstasjoner			
Anton Balkes	Anton Balkes	Kraftverk	1900-tallet, første

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
elektrisitetsverk	elektrisitetsverk		kvartal
Kraftstasjon, Fossen	Kraftstasjon, Fossen	Kraftverk	1900-tallet, andre kvartal
Kraftstasjon	Kraftstasjon	Kraftverk	1900-tallet
Kraftstasjon, Håjen	Kraftstasjon, Håjen	Kraftverk	Etterreformatorisk tid
Meierier			
Meieri, Narumsbrua	Meieri, Narumsbrua	Meieri - ysteri	1800-tallet
Bråstad Meieri	Bråstad Meieri	Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Lena Meieri	Lena Meieri	Meieri - ysteri	1900-tallet, første kvartal
Fossen Meieri	Fossen Meieri	Meieri - ysteri	1900-tallet, andre kvartal
Kolbu Meieri	Kolbu Meieri	Meieri - ysteri	1900-tallet, andre kvartal
Nordliens Meieri	Nordliens Meieri	Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Hammerstads Meieri	Hammerstads Meieri	Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Vikens Meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal

Navn	Wikipedia artikkel	Kategori	Datering
Hoff Meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Bilitts meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Olterud meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, fjerde kvartal
Setne Meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Kjølseth meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Grans/Lensbygdens meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Hjell meieri		Meieri - ysteri	1800-tallet, tredje kvartal
Sagbruk			
Mølle m/tørke, høvleri og sag	Mølle m/tørke, høvleri og sag	Mølle/kvernhus	Etterreformatorisk tid
Torfesta Sag, Torfesta	Torfesta Sag, Torfesta	Sagbruk	1800-tallet, fjerde kvartal
Homla Sag	Homla Sag	Sagbruk	1900-tallet, tredje kvartal
Fredrikstad Sag	Fredrikstad Sag	Sagbruk	1900-tallet, tredje kvartal

Vernede bygg

Etter at Anders Bugge, som representant for Riksantikvaren, besøkte storgardsmiljøet i bygda i 1921, ble følgende hus vedtatt fredet i 1923:

Auren (hovedbygning)

Billerud (hovedbygning)

Dyrin (hovedbygning, brant i 1978)

Haugen (hovedbygning)

Kjørkje-Balke (hovedbygning)

Rognstad (hovedbygning og drengstuebygning)

Skipsvollen (hovedbygning fra Kvem, nå på Mjøsmuseets anlegg på Steinberg)

Vang (hovedbygning)

Vester-Balke (hovedbygning)

Støtteordninger innen kulturminnevernet

Støtteordning / Søknadsfrist	Formål med ordningen	Hvem kan søke
<p>SMIL-midler Forvaltes av kommunene</p>	<p>Ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, og redusere forurensningen fra jordbruket. Målretta innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsetninger.</p> <p><u>Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Planlegging/tilrettelegging av fellestiltak • Gammel kulturmark • Biologisk mangfold • Kulturminner, kulturminner og freda/verneverdige bygninger • Tilgjengelighet og friluftsliv • Leplanting/landskapsplantinger og vegetasjonssoner • Fangdammer o.l. • Hydrotekniske tiltak <p>Må gjennomføres på landbrukseiendom, og ikke være en del av den vanlige jordbruksdriften.</p>	<p>Private eiere</p>
<p>Kulturminnefondet Styres av tildeling fra Klima og miljødepartementet Løpende søknadsfrist</p>	<p>Bevilger penger til tiltak som skal sørge for istandsetting og god bevaring av verneverdige kulturminner.</p>	<p>Tilskuddsordningen er et lavterskeltilbud til private eiere. Også frivillige lag og organisasjoner, enten de eier kulturminnene selv eller forvalter dem på vegne av andre, kan søke.</p>
<p>Norsk kulturarv Ideell, nasjonal stiftelse med egenkapital fra offentlig og privat sektor i nært samarbeid med Kommunal- og arbeidsdepartementet.</p>	<p>Sikre kulturarven vår for kommende generasjoner gjennom bærekraftig bruk. ØTK er medlem.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ivareta interessene til eiere og brukere av freda og verneverdige kulturminne • delta aktivt i forsvarleg næringsutnytting av kulturarven • gjennom økonomisk og fagleg 	<p>Ivareta interessene til eiere og brukere av freda og verneverdige kulturminne</p> <p>Norsk Kulturarv har en tilskuddsordning der idrettslag, skole, barnehage</p>

	<p>hjelp drive aktivt kulturminnevern over heile landet.</p> <p>Arbeider med holdningsskapende virksomhet, informasjon og formidler verdier som inspirasjon, kunnskap og identitet.</p>	<p>kan få kr. 4000,- til å rydde et kulturminne</p>
<p>Stiftelsen uni Allmennyttig stiftelse som verner mennesker og fortidsminner.</p>	<p>Å fremme allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for derved å bidra til en trygg utvikling i det norske samfunnet</p>	<p>Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.</p>
<p>Fortidsminneforeningen Søknadsfrist 1. mars</p>	<p>Bidra til at færre kulturminner går tapt. Styrke og ivareta tradisjonelle håndverksteknikker. Sikre kulturminner som er allment tilgjengelige.</p> <p>Prioriterer prosjekter med fokus på kompetanseoverføring. Bygningene det søkes for må være tilgjengelige for allmennheten og ha og en plan for videre bruk.</p>	<p>Eiere av kulturminner som står i fare for å gå tapt.</p>
<p>Gjensidigestiftelsen Søknadsfrist 15. september</p>	<p>Støtter prosjekter innen sikkerhet, mestring, sosial inkludering og mangfold, fysisk aktivitet og kosthold</p>	<p>Lag, foreninger og organisasjoner, frivilligsentraler, interkommunale friluftsråd, off. virksomhet i samarbeid med lag og foreninger der sistnevnte står som mottaker av støtten</p>
<p>Sparebankstiftelsen DNB Søknadsfrist 1. februar og 1. september</p>	<p>Tiltak som har verdi over tid, og primært fysiske investeringer og/eller kompetanseutvikling. Kategorier: Kunst og kultur, kulturminner og historie, friluftsliv og naturkunnskap, nærmiljø, idrett og lek</p>	<p>Lag og foreninger, privat- og offentlig virksomhet</p>
<p>Totens sparebank Søknadsfrist i april hvert år.</p>	<p>Gir sponsormidler og gaver til allmennyttige formål.</p>	<p>Kan søkes av lag, organisasjoner, kultur- og idrettsliv.</p>

<p>Klima- og miljødepartementet: Tilskudd til tiltak i utvalgte kulturlandskap i jordbruket Søknadsskjema skal sendes Fylkesmannens landbruksavdeling.</p>	<p>Skal medvirke til å sikre verdier knyttet til naturmangfold, landskap, kulturminner og kulturmiljø. Ordningen gjelder tiltak innenfor Utvalgte kulturlandskap i jordbruket slik disse er avgrenset i Naturbase.</p>	<p>Målgruppe for ordninga er grunneiere, privatpersonar, lag og foreninger på lokalt og regionalt nivå, landsdekkende organisasjonar, kommuner og institusjoner.</p>
<p>Riksantikvaren Som hovedregel skal søknaden sendes fylkeskommunen som vurderer og prioriterer tiltakene før de etter søknad får overført midler fra Riksantikvaren.</p>	<p>Å hindre tap av kulturminne, kulturmiljø og landskap, og ta vare på kulturminne som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping</p> <p><u>Hva kan det søkes om</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • arkeologiske kulturminne • brannsikring av tette trehusmiljø • bygningar, ruinar og anlegg frå mellomalderen (før 1537) • bygningar og anlegg etter 1537 • fartøy • fartøyvernentra • konservering av fast inventar • konservering av kyrkjekunst • kulturmiljø og kulturlandskap • kulturminnearbeid i kommunane • samiske kulturminne og kulturmiljø • tekniske og industrielle kulturminne • verdiskaping • verdsarv 	<p>Eiere eller forvaltere av kulturminner kan søke om tilskudd til tiltak som for eksempel istandsetting, sikring og skjøtsel.</p> <p>Private eiere og forvaltere kan være enkeltpersoner, stiftelser, styret i lag/ foreninger / organisasjoner eller lignende.)</p>
<p>Oppland fylkeskommune</p>	<p>Tilskudd til istandsetting av fredete bygninger og anlegg Formål: Istandsetting av fredete bygninger og anlegg slik at de oppnår et ordinært vedlikeholds nivå. Søknadsfrist: 1. november hvert år.</p> <p>Tilskudd til forundersøkelse av fredete bygninger og anlegg Formål: Vurdering av bygningens tekniske</p>	

	<p>tilstand og behov. Søknadsfrist: Løpende</p> <p>Tilskudd til arkitektfaglig bistand for fredete bygninger og anlegg Formål: Vurdering av bygningens muligheter Søknadsfrist: Løpende</p> <p>Tilskudd til strakstiltak / sikringstiltak på fredete bygninger og anlegg Formål: Tiltak som kan stoppe skadeutvikling på fredete bygninger og anlegg i påvente av langsiktig istandsetting. Søknadsfrist: Løpende</p>	
--	---	--

Lokale aktører innen kulturminnevernet

Hvem	Kontaktpersoner	Arbeidsområde
Olavskilden arbeidslag	Olavskilden Arbeidslag v/ Eivind Peder Hveem Tlf. 901 22 308 tandberg@bbnett.no For spørsmål vedrørende stiene: Reidar Brennsæter, tlf. 917 12 112	Olavskilden arbeidslag er stiftet for å bevare, restaurere og gjøre kulturminner på Totenåsen mere kjent. De har også ryddet og merket mange gamle stier/veier på åsen slik at disse nå er fine turløyper
2-ertura	2-ertura v/ Sverre Dyste tlf.406 37 887	2-ertura er en dugnadsgjeng som rydder og setter i stand igjen gamle seterveger og stier
Skibladners venner		
Kraby stasjons venner Org nr:916 127 286	Morten Cato Aspaas Krabyskogvegen 80, 2850 Lena Postadresse: c/o styreleder Per Ivar Rognlien Krabyskogvegen 104, 2850 Lena	
Toten historielag og økomuseum	Styreleder Hans Seierstad hans.seierstad@gmail.com Tlf.905 55 653	
Toten Mållag	Jorunn Ingeborg Aarsby Jori-aar@online.no	
Mjøsmuseet Dokumentasjon og Formidling	Direktør Arne Julsrud Berg Tlf.414 76 927 arne.julsrud.berg@mjosmuset.no Ole Tian Jarlvang Tlf.976 73 723 Ole.tian.jarlvang@mjosmuset.no	Bygningsvernrådgivertjeneste
Innlandet fylkeskommune	Fylkesarkeolog Irene Skaugen Sandodden irene.skauen.sandodden@innlandetfylke.no Magnhild Apeland magnhild.apeland@innlandetfylke.no	Arkeologi Nyere tidskulturminner
Østre Toten kommune	Plan og næring, Bygg- og eiendom Landbruk Kulturenheten	Byggesaksbehandling etter Lov om kulturminner Forvaltning Tilskuddsordning SMIL - midler Formidling
Opplandsarkivet	Silje Cathrin Fylkesnes Sekretariatsleder, Opplandsarkivet Opplandsarkivets sekretariat	

	<p>c/o Mjøsmuseet P.b 13, 2858 Kapp Tlf:97 13 11 42 sekretariat@opa.no</p> <p>Marit Hosar Fylkesarkivar Marit.Hosar@oppland.org</p>	
Initiativ Skreia		Jernbanebygninger Skreia
Grøna	<p>Per Idar Vingebakken Tlf. 995 10 990 vingeba@gmail.com</p>	
Pilegrimsleden	<p>Granavollen pilegrimssenter v/ Jane Dahl Sogn jane.dahl.sogn@pilegrimsleden.no jane_dahl@hotmail.com</p> <p>Innlandet fylkeskommune</p> <p>Plan og næring v/ Mari Gubberud mari.gubberud@ostre- toten.kommune.no</p> <p>Lepro (skjøtsel og vedlikehold) Kulturkontoret v/ Kari Kveine (formidling) tlf. 970 20 488</p>	

Regionale aktører innen kulturminnevernet

Vestoppland lokallag av Fortidsminneforeningen	<p>Dag Lindbråten Styreleder 950 22 367 dag.lindbraaten@gmail.com</p>	
--	---	--